

”Koska minä kuljen ihmisen vaatteissa, niin minä olen
ihminen.”

Ihmiseksi tuleminen Leena Krohnin romaanissa *Ihmisen
vaatteissa*

Henni Eronen
Pro gradu -tutkielma
Kotimainen kirjallisuus
Historian, kulttuurin ja taiteiden
tutkimuksen laitos
Turun yliopisto
Ohjaaja Lea Rojola
Kesäkuu 2019

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Humanistinen tiedekunta

ERONEN, HENNI: ”Koska minä kuljen ihmisen vaatteissa, niin minä olen ihminen.”
Ihmiseksi tuleminen Leena Krohnin romaanissa *Ihmisen vaatteissa*

Pro gradu -tutkielma, 61 s.
Kotimainen kirjallisuus
Kesäkuu 2019

Tutkimuksessa selvitetään ihmisyyden rakentumista Leena Krohnin romaanissa *Ihmisen vaatteissa* (1976). Tavoitteena on selvittää, mistä osista ihmisyyttä romaanissa rakentuu, ja miten se eroaa eläimyydestä. Kysymystä lähestytään analysoimalla romaanin päähahmojen, pelikaanin ja Emil-pojan, kehitystä kohti ihmisyyttä. Pelikaani päättää romaanissa ryhtyä ihmiseksi. Emil taas on kasvamassa lapsesta aikuiseksi, jonka tulkitaan liittyvän siirtymään eläimyydestä ihmisyyteen.

Tutkimuksen teoriapohjana toimii posthumanismi ja eläinfilosofia. Teoriapohjan hengessä tutkimuksessa käytetään eläimestä termiä ei-inhimillinen eläin, jolloin termi ”eläin” laajenee kattamaan sisäänsä tasavertaisesti sekä ihmisen että toislaiset eläimet.

Tutkimuksen loppupäätelmä on, että *Ihmisen vaatteissa* esittää ihmisyyden prosessina, ei valmiiksi annettuna. Lapset kirja asettaa lähemmäs eläimyyttä kuin aikuiset, ja aikuiseksi kasvamisen tulkitaankin tarkoittavan samalla ihmiseksi kasvamista. Kirja uskoo posthumanistisessa hengessä elävien olentojen samanarvoisuuteen, ja kyseenalaistaa ihmisen paremmuuden. Ihmisyyttä näyttäytyy kirjassa kulttuurisena konstruktiona, ihmisen itselleen luomana erityisyytenä. Loppupäätelmä siis on, että ihmisyyttä näyttäytyy kirjassa ennen kaikkea sopimuksina ja rajanvetoina, ihmisen haluna olla jotain muuta kuin eläin.

Avainsanat: Leena Krohn, eläin, ihminen

SISÄLLYS

1. JOHDANTO.....	2
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat.....	2
1.2 Tutkimuskohde.....	5
1.3 Teoreettinen viitekehys.....	7
1.4 Keskeisiä käsitteitä.....	9
2. LINNUSTA IHMISEKSI.....	12
2.1 ”Kun olin lintu” – eläimyydestä kohti ihmisyyttä.....	12
2.2 Pelikaani ihmisen peilinä.....	23
3. LAPSESTA IHMISEKSI.....	26
3.1 Luonnollinen lapsi.....	26
3.2 Kasvamisen kivuliaisuus.....	34
4. MITÄ ON IHMISYYYS.....	42
4.1 Ihmisen vaatteissa - voiko ihmisyydestä riisuutua?.....	42
4.2 ”Eläin on ikuinen” - ihmisen kuolevaisuuden merkitykset.....	49
5. LOPUKSI.....	56
LÄHTEET	

1. JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Tarkastelen pro gradu -tutkimuksessani Leena Krohnin (1947-) lastenromaanin *Ihmisen vaatteissa: Kertomus kaupungilta*. (=IV, 1976). Tutkimukseni motivaattorina toimii kiinnostukseni kysymyksiin ihmisyydestä ja eläimyydestä: mitä on olla ihminen ja miten se eroaa eläimenä olemisesta? Minulla on vahva halu ymmärtää syitä hierarkkiseen maailmanjärjestykseen, jossa ihminen on kaiken yllä ja muu elollinen ihmisen vallan alla, sekä osallistua sen purkamiseen. Onko tälle järjestykselle mitään oikeaa perustetta? Voisiko kaikki olla vielä joskus toisin muuallakin kuin luonnonsuojelijoiden päiväunissa?

Ajassamme, jossa ihmisen motoroima ilmastonmuutos on ihmis- ja eläinkunnan tulevaisuuden suurin uhka, on ilmastonmuutoksesta tullut myös omassa elämässäni oleellinen motivaattori tehdä tai jättää tekemättä asioita. Ilmastonmuutos johtuu ihmiskunnan ihmislähtöisestä näkökulmasta maailmaan: kaiken oletetaan olevan täällä meitä varten, meidän käytettäväksemme syntynyt. Eläinten tehotuotanto on yksi mittavimmista syistä ilmaston lämpenemiseen, ja pidänkin oleellisena, että yleisenä vallitseva suhtautuminen ei-inhimillisiin eläimiin muuttuisi tulevaisuudessa radikaalisti. Eläinkuvan on muututtava, ja se tarkoittaa sitä, että sen kuvan, mikä ihmisellä on itsestään, on muututtava.

Biologi Rachel Carson (1963, 237) kirjoitti jo vuonna 1962 käännteentekevässä teoksessaan *Äänetön kevät* miten olemme ihmiskuntana saapuneet kahden tien risteykseen, joista toisen päässä odottaa tuho ja toisessa mahdollisuus säilyttää maailma sellaisena kuin sen tunnemme. Vielä tänäkin päivänä, yli 50 vuotta myöhemmin, pelastukseen johtavan tien valitseminen vaikuttaa epätodennäköiseltä. Ihminen on edelleen haluton tekemään muutoksia säilyttääkseen maapallon elinkelpoisena. Tuhoon johtava tie on ”houkuttelevan helppo valita”, kuten Carson asian ilmaisee, sitä kun olemme kulkeneet tähänkin mennessä. Tarvitaan ääntä, sanoja ja tekoja, jotta maapallon tulevaisuus voisi vielä saada uuden, toiveikkaamman suunnan. Jotta ihminen voisi ansaita toisen mahdollisuuden.

Tutkimuksellani pyrin ihmisen ja ei-inhimillisen eläimen suhteeseen pureutuvan kirja-analyysin kautta selvittämään mitä ihmisyyys on, mistä se rakentuu ja miksi elämyys niin usein nähdään sen vastakohtana. *Ihmisen vaatteissa* sopii aihepiiriltään mainiosti tutkimukseni kohteeksi. Kirjassa eläin päättää ryhtyä ihmiseksi, eli lajien välisiä rajoja rikotaan, lastenkirjan sallimaa fantasiaa apuna käyttäen. Tällaisella rajojen koettelulla saadaan aikaiseksi kiinnostavia ja syviä huomioita siitä, mikä ihmistä ja eläintä todella erottaa, vai erottaako mikään. *Ihmisen vaatteissa* on hedelmällinen tutkittava syvällisen ja filosofisen sanomansa takia. Pienellä kirjalla on suurta sanottavaa, ja pedagogisesta näkökulmasta toivoisin sen pakolliseksi luettavaksi jokaiselle maailmaamme syntyvälle ihmisenalulle.

Uskon kirjallisuuden maailmaa muuttavaan voimaan, ja pidänkin tärkeänä, että tärkeistä teemoista, kuten luonnon ja eläinten arvostamisesta, erilaisuuden hyväksymisestä ja avarakatseisuudesta kirjoitetaan etenkin lastenkirjallisuudessa. Kirjallisuudessa kaikki on mahdollista, ja mahdollisten maailmojen sanoittaminen avaa ajatuksia siitä, ettei maailmanjärjestys ole ikiaikainen ja muuttumaton. Mielikuvitus on ihmisen suuri voimavara, ja lapsilla erityisen voimakas. Kaiken voi kuvitella, ja monet asiat, jotka voi kuvitella, voi myös toteuttaa.

Ihmisen vaatteissa ilmestyi vuonna 1976, jolloin käsitys lastenkirjallisuudesta kävi läpi muutoksia. 1960- ja 1970-lukuja leimasivat yhteiskunnalliset ja sosiaalipoliittiset muutokset, jotka kyseenalaistivat myös aiempaa käsitystä lapsista ja lapsille suunnatusta kirjallisuudesta. Lastenkirjallisuudelle asetettiin uusia vaatimuksia, kun uusin lapsuuden ja lapsen kehityksen tutkimus lisäsi kiinnostusta myös lasten- ja nuortenkirjallisuuden yhteiskunnallisiin vaikutusmahdollisuuksiin. Kirjallisuuden aiempaa lapsia holhoavaa otetta höllennettiin, vaikkei lastenkirjallisuuden kasvatuksellisuutta edelleenkään peitelty. (Heikkilä-Halttunen 2003, 216.)

Uudessa aatemaailmassa lasten- ja nuortenkirjallisuudelta odotettiin esimerkiksi lukijakunnan kehitykseen sopivan tietoineksen sovittamista tekstiin. Vaikka lapsia ei haluttu turhaan järkyttää, pidettiin myös negatiivisia tunteita herättävää kirjallisuutta hyvänä lapsen kehitykselle. Ympäröivästä maailmasta pyrittiin antamaan mahdollisimman totuudenmukainen kuva. Myös 60-luvulla herännyt ympäristöhuoli

löysi tiensä lastenkirjallisuuteen. *Ihmisen vaatteissa* toimii siitä hyvänä esimerkkinä. (Heikkilä-Halttunen 2003, 216.)

Leena Krohnin teoksia on tutkittu vähänlaisesti hänen tuotantonsa laajuuteen nähden. Kirjallisuudentutkija Pirjo Lyytikäinen on tutkinut Krohnin teosten allegorisuutta kirjassaan *Leena Krohn ja allegorian kaupungit* (2013). Lyytikäinen on myös kirjoittanut kirjaan *Tapion tarhoista turkistarhoille – luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa* (2011) artikkelin ”Kun olin lintu. Perspektiivejä ihmiseen ja eläimeen Leena Krohnin romaanissa *Ihmisen vaatteissa*”. Myös kirjallisuudentutkija Lea Rojola on kirjoittanut Krohnista artikkelin teokseen *Naissubjekti ja postmoderni* (1996). Krohnin tuotannosta on myös kirjoitettu joitakin pro gradu -tutkielmia, joissa on keskitytty hänen aikuisille suunnattuun tuotantoonsa.

Kirjallisuudentutkija Juha Raipola on tutkinut Krohnin teosta *Pereat Mundus. Romaani eräänlainen* (1998) väitöskirjassaan *Ihmisen rajoilla. Epävarma tulevaisuus ja ei-inhimilliset toimijuudet Leena Krohnin Pereat munduksessa* (2015). Väitöskirja käsittelee teoksen ei-inhimillisiä toimijuuksia sekä sen tulevaisuudenkuvausta ja erilaisia tulevaisuuden uhkakuvia ekokriittisestä näkökulmasta. Raipolan tutkimuksen keskiössä ovat inhimillisen ja ei-inhimillisen epäselvät rajat, kuten omassakin tutkimuksessani. *Pereat munduksessa* näkyy 1990-luvun ajankuva, jossa teknologisen kehityksen mahdollistamat positiiviset ja negatiiviset tulevaisuudenkuvat olivat nousseet ihmisten pelkojen ja toiveiden kohteiksi. Täten Raipola käsittelee väitöskirjassaan inhimillisen ja ei-inhimillisen suhdetta myös teknologisen kehityksen mahdollistamien visioiden kantilta. Tämä puoli inhimillisen ja ei-inhimillisen problemaattisesta rajanvedosta ei ole mukana omassa tutkimuksessani, *Ihmisen vaatteissa* -romaanin keskittyessä eläimyyteen vertautuvaan ihmisyyden määrittelyyn.

Raipola (2015, 20) kirjoittaa väitöskirjassaan Krohnin omasta kirjallisuuskäsityksestä. Hänen mukaansa Krohn jäsentää kirjallisuuden ennen kaikkea inhimillisen ymmärryksen työkaluksi, jonka tavoitteena ei ole kirjallisuusinstituution muokkaaminen tai tarkastelu vaan ihmiskokemusten ja ympäröivän todellisuuden eettinen ja filosofinen pohdinta, tulkinta ja tarkkailu. Krohnille kirjallisuus on kanava, jonka kautta kohdataan ja käsitellään ihmiskokemuksen olennaisimpia eettisiä suhteita ja niihin liittyviä valintoja. Krohnille oleellista on inhimillinen kuvittelukyky,

mahdollisuus kuvitella todellisuus uudelleen. Tämä inhimillinen kuvittelukyky nousee esiin myös *Ihmisen vaatteissa*.

Koska Krohnin lastenkirjat näyttelevät pientä roolia hänen tuotantoonsa kohdistuvassa tutkimuksessa, tuntuu hedelmälliseltä tarttua juuri yhteen niistä. Lastenkirjallisuus myös kiinnostaa minua eettis-ekologisesta näkökulmasta sen pedagogisen luonteen vuoksi. Näen Krohnin teokset kiinnostavina tutkimuskohteina, koska ne ovat hyvin filosofisia, monikerroksisia ja monitulkintaisia. Ympäristöaiheet ja ihmisenä olemisen pohdinta ovat myös kiinteästi läsnä hänen tuotannossaan, mikä istuu yhteen oman kiinnostukseni kanssa. Luen *Ihmisen vaatteissa* -romaania tutkimuksessani lastenkirjana, vaikkei se olekaan mielestäni täysin sidottu vain siihen kontekstiin. Kuten Pirjo Lyytikäinen (2011, 220) osuvasti kuvailee, voi kirjaa tulkita ”kaikille suunnattuna satuna”.

Tavoitteenani on selvittää, millaiseksi ihmisyyys *Ihmisen vaatteissa* -romaanissa määrittyy. Etsin vastausta kysymykseen siitä, esittääkö kirja ihmisyyden enemmän annettuna asiana vai prosessina, jonakin, johon kasvetaan. Pirjo Lyytikäinen (2011, 231) kirjoittaa romaania käsittelevässä artikkelissaan näin: ”Krohnin kirjassa nojaututaan ihmisen ja eläimen eroa korostavaan ajatteluun, joka poikkeaa suuresti joidenkin nykyajattelijoiden ajatusmalleista.” Lyytikäisen mielipide eroaa siitä, miten itse tulkiten Krohnin romaania. Pyrinkin tutkimuksellani osoittamaan, miksi romaani mielestäni uskoo ihmisen ja eläimen pohjimmaiseen samuuteen, ei eroavaisuuteen. Mielestäni romaanin henki on posthumanistinen, eli ei ihmisen ja eläimen eroa korostava, vaikkei myöskään joidenkin eroavaisuuksien olemassaoloa kieltävä.

1.2 Tutkimuskohde

Ihmisen vaatteissa on Leena Krohnin toinen teos. Kirja kertoo pelikaanista, joka päättää ryhtyä ihmiseksi. Pelikaani muuttaa ihmisen valtaamilta kotiseuduiltaan nimeltä mainitsemattomaksi jäävään suomalaiseen kaupunkiin, pukeutuu ihmisen vaatteisiin ja alkaa opetella ihmisille tyypillisiä asioita, kuten lukemista ja työntekoa. Aikuisille pelikaani menee läpi ihmisestä, mutta tarkkasilmäisempi Emil-poika tunnistaa ihmisen vaatteisiin sonnustautuneen linnun.

Emil ja pelikaani samastuvat toisiinsa, ja heidän välilleen syntyy ystävyys. Aluksi Emil opettaa pelikaania esimerkiksi lukemaan ja kirjoittamaan, mutta mitä enemmän pelikaani oppii ihmisten maailmasta, sitä enemmän tilanne kääntyy niin, että pelikaani opettaakin pojalle asioita ihmisyydestä. Tästä asetelmasta seuraa tarkkanäköisiä ja filosofisia huomioita sekä luonnon ja kulttuurin että ihmisyyden ja eläimyyden yhtäläisyyksistä ja eroista.

Ihmisen vaatteissa on lastenkirja, jossa kuitenkin on myös elementtejä, jotka etäännyttävät sitä lastenkirjallisuudesta. Krohnin kirjoille onkin tyypillistä lajimääritelmien kaihtaminen; niissä on usein jotain epätyypillistä, joka saa lajien rajat liukenemaan (Lyytikäinen 2013, 7). Romaanissa ympäristöteemat ja ihmisen toimien kritiikki limittyvät yhteen lastenkirjoille tyypillisen nuoren pojan kasvutarinan kanssa. Emil on joutunut muuttamaan maalta kaupunkiin hänen vanhempiansa erottua ja kipuilee uudessa ympäristössään. Näin hänet samastetaan pelikaaniin, joka myös opettelee elämään kaupungissa. Syy pelikaanin kaupunkiin muutolle on ihmisissä, jotka ovat vallanneet hänen aiemman elintilansa. Kaupungissa pelikaani kuitenkin aluksi ihailee ihmistä tämän keksintöjen, taiteen ja kulttuurin vuoksi, mutta joutuu vähitellen oppimaan, että ihminen kykenee myös paljon muuhun kuin hyviin tekoihin.

Kirjan tarina on suurelle yleisölle tutumpi sen pohjalta vuonna 2004 tehdystä elokuvasta, Liisa Helmisen ohjaamasta *Pelikaanimiehestä*. *Pelikaanimies* on kirjaa kevyempi – se on satumaisempi ja vähemmän kantaaottava, onhan jo tarinan nimikin muutettu symbolisesta *Ihmisen vaatteissa* lastentarinamaisemmaksi *Pelikaanimieheksi*. Elokuva osoittaa, että *Ihmisen vaatteissa* on tarina, joka taipuu sekä lapsille suunnatuksi että kaikenikäisten saduksi.

Leena Krohnin laaja ja monipuolinen tuotanto kattaa romaaneja, novelleja, esseitä ja lasten- ja nuortenkirjoja. Hänen esikoisteoksensa, siskonsa Inari Krohnin kuvittama ekokriittinen lastenkirja *Vihreä vallankumous* ilmestyi vuonna 1970. *Vihreää vallankumousta* on pidetty käännteentekeväenä teoksena, sillä sen on katsottu tuoneen moderni ympäristötietous lastenkirjallisuuteen. Kirja on 1960-luvulla Rachel Carsonin *Äänettömän kevään* myötävaikutuksessa alkaneen ympäristöherätyksen seurausta. (Lahtinen & Lehtimäki 2011, 181.) Luontoteemat toistuvat *Vihreän vallankumouksen* ja *Ihmisen vaatteissa* lisäksi myös Krohnin muissa lastenkirjoissa,

kuten teoksissa *Metsänpeitto* (1980) ja uudempaa tuotantoa oleva *Auringon lapsia* (2011).

Krohn on palkittu Finlandia-palkinnolla vuonna 1992 esseenovellikokeelmastaan *Matemaattisia olioita tai jaettuja unia*. Hänet tunnetaan omaleimaisesta tyylistään ja teemoistaan: hänen tuotannossaan toistuvat usein fantastiset elementit sekä filosofiset pohdinnat esimerkiksi unen, harhan ja todellisuuden rajoista, kuolemasta ja kuolemattomuudesta sekä ihmisenä olemisesta (Lyytikäinen 2013, 7). Krohnin myöhemmästä aikuistuotannosta tutut elämänfilosofian ja vastuun teemat ovat näkyvillä jo *Ihmisten vaatteissa* sekä muissa hänen uransa alkuvaiheen lastenkirjoissa (Heikkilä-Halttunen 2003, 229).

1.3 Teoreettinen viitekehys

Nojaan tutkimuksessani posthumanistiseen ajatteluun. Posthumanismi on 1990-luvulla yleistynyt aatesuuntaus, jonka perustana on ajatus, ettei ihminen ole vastakohtainen ja yliverlainen ei-inhimillisiin olentoihin verrattuna. Se myös purkaa luonnon ja kulttuurin välistä vastakkainasettelua. Suuntauksen juuret ovat viime vuosisadan puolivälin varhaisessa kybernetiikassa. (Lummaa 2012, 159; Lummaa & Rojola 2014, 14.) Posthumanismin voidaankin nähdä jakautuvan kahteen eri haaraan, joista toisessa kiinnostuksen kohteena ovat koneet ja teknologia, kun toisessa taas kiinnostus suunnataan eläimiin ja muuhun ei-inhimilliseen luontoon (Lummaa & Rojola 2014, 16).

Posthumanismi on aatesuuntaus, jolle erilaiset tekstit ovat analyysin kohteen sijaan enemmänkin keskustelun aloittajia. Posthumanistisesta näkökulmasta esimerkiksi ihmisen luontosuhteen uudelleenmäärittely ei ole mahdollista määrittelemättä myös ihmisen asemaa perustavanlaatuisella tavalla uudestaan. Posthumanismi siis suhtautuu ei-inhimilliseen kyseenalaistamalla aina myös inhimillisen. (Lummaa & Rojola 2014, 22.)

Posthumanistisessa ajattelussa otetaan huomioon myös ihmisen erityislaatuisuus, mutta erityislaatuisuuden nähdään syntyneen yhdessä erilaisten

teknologisten ja materiaalisten muotojen kanssa (Lummaa & Rojola 2014, 14). Näin ollen voidaan siis ajatella, ettemme olisi mitä olemme ilman ei-inhimillisiä avuja.

Tutkimukseni teoriapohjassa oleellisessa roolissa on myös eläinfilosofia. Filosofi Elisa Aaltolan toimittama *Johdatus eläinfilosofiaan* -teos (2013) onkin tärkein tutkimuskirjallisuuslähteeni. Ihmisyyttä ei voi tutkia tutkimatta eläimyyttä, niin tiiviisti ne kietoutuvat yhteen. Ihmisyyks näyttääkin syntyvän hyvin pitkälti eronteosta eläimeen, kuten tutkimuksessani todennan. Tämä toimii myös toiseen suuntaan, sillä kuten sosiologi Salla Tuomivaara (2015, 71) asian määrittelee: ”Eläinkuvaa ei voi muuttaa muuttamatta samalla ihmiskuvaa.”. Emme voi siis oppia katsomaan eläimiä uudella tavalla jollemme uudelleenmäärittele myös ihmisyyttä.

Eläinfilosofian juuret ovat jo antiikissa, sillä monet antiikin filosofit, kuten Pythagoras, Theofrastos ja Plutarkhos, esittivät filosofisia argumentteja eläinten paremman kohtelun puolesta. Eläinoikeuseetos ei siis sinänsä ole uusi asia, mutta eläinten oikeuksien esilletuominen on silti yleistynyt viime vuosikymmeninä. Nykyajassa eläinfilosofian alkupiste voidaan paikantaa 1970-luvulla syntyneeseen eläinetiikkaan, joka tarkastelee eläinten moraalista asemaa sekä sitä, miten ihmisen tulisi kohdella muita eläimiä.

Eläinetiikan varsinaisena avauksena pidetään filosofi Peter Singerin vuonna 1975 julkaisemaa teosta *Animal Liberation* (suomennettu *Oikeutta eläimille* vuonna 1990). Siinä Singer esimerkiksi kuvaa eläinten oloja tuotantotiloilla sekä kritisoi eläinten pitämistä välineen asemassa. Singerin väitteet saivat nopeasti erilaisia vastineita, ja sen seurauksena eläinetiikka muotoutui omaksi filosofian haarakseen. (Aaltola 2013a, 9, 20.)

Länsimaisen filosofian, luonnontieteiden ja kulttuurin eläinsuhde on rakentunut pitkälti hierarkian, kilpailun ja dualismin varaan. Kilpailun tuloksena ihminen on voittajana kivunnut luomakunnan huipulle ja hänestä on tullut eläimen vastapari. Eläin on nähty ihmiseen verrattuna vaillinaisena luontokappaleena. Eläinfilosofia pyrkii problematisoimaan tällaisen asetelman. Ihmisen myönnetään kyllä olevan erityinen olio, mutta ei muiden eläinten vastakohta. Darwinilaisen ajattelun mukaisesti ajatellaan, että ihmisen kykyjä on nähtävillä eriasteisesti myös muissa eläimissä, eivätkä ne siis ole ilmaantuneet ihmiselle tyhjästä, vaan ovat evoluution tulosta. (Aaltola 2013a, 12.)

Ihmisen ollessa moraalinen olento tällä on myös moraalinen vastuu kanssaolentojaan kohtaan. Koska ihmisellä on kyky samastua ja tuntea myötätuntoa myös vieraita olentoja kohtaan, hänen tulee käyttää moraalista harkintaa. Koska luonto on muokannut ihmisestä moraalisen eläimen, on moraalisen näkökulman esiin tuominen ihmisen ja eläimen kanssakäymisessä välttämätöntä. Ihmisellä ei ole enää aitoa tarvetta kilpailla toisia lajeja vastaan, kun paikka luomakunnan vallanpitäjänä on jo lunastettu. (Aaltola 2013a, 16.)

Empiristi David Hume (1711-1776) esitti tunnetun väitteen, jonka mukaan tosiasiat ja normit on erotettava toisistaan. Se, miten asiat ovat, ei siis ole yhtä kuin se, miten asioiden tulisi olla. Vaikka väkivalta on aina ollut osa ihmiselämää, tämä ei tarkoita, että väkivalta tulisi hyväksyä. Sama argumentti voidaan ulottaa ihmisen tapaan kohdella muita eläimiä: pitkän eläinten hyödyntämisen historia ei tarkoita, että asioiden tulisi olla samoin myös tulevaisuudessa. Juuri tässä ovat eläinfilosofian juuret: halussa tarkastella uudelleen niitä eläinten määrittämisen, asemoimisen ja kohtelun tapoja, joita aiemmin on pidetty ”luonnollisina” ja siten itsestään selvinä. (Aaltola 2013a, 16.)

1.4 Keskeisiä käsitteitä

Luonto on käsite, jonka määrittäminen on hankalaa. Laajimmillaan luonnon voidaan ajatella tarkoittavan maapallon muodostamaa elollista ja elotonta kokonaisuutta, mutta usein se määritellään kulttuurin vastakohdaksi (Vilkkä 1998, 16). Ihmisen tieto ja ymmärrys luonnosta on aina sidoksissa johonkin merkitysjärjestelmään, ja siten tavallaan valmiiksi suljettu kulttuurin sisään (Lummaa 2010, 21). Näin ollen aina tutkiessamme luontoa tutkimme ihmisen suhdetta luontoon.

Luonto, siten kuin me ihmiset sen ymmärrämme, on siis aina tavalla tai toisella kulttuurinen konstruktio. Sen lisäksi tulee kuitenkin muistaa, että luonto on olemassa meistä riippumatta – eikä pelkästään olemassa, vaan se on oman olemisemme perusta (Garrard 2012, 10). Tähän ajatukseen nojaa myös *Ihmisen vaatteissa*. Krohn on nostanut romaanin motoksi lauseen ”katukivien alla on rantahiekkaa” (IV 7). Kuten

hän itse lauseen merkitystä selventää: ”Se tarkoittaa, että sivilisaation pohjalla on koko planeetan evoluutio.” (ks. Lyytikäinen 2011, 220.)

Jos luontona nähdään usein kaikki ihmisen ulkopuolinen, kulttuurin taas voi yksinkertaistettuna ajatella käsitteenä, joka kokoaa yhteen kaiken inhimillisen toiminnan. Kulttuuri on ihmisen luomaa, kun taas luonto on olemassa ihmislajista riippumatta. Luonnon ja kulttuurin eron määrittelemistä vaikeuttaa se, että jos luonnon ajatellaan olevan jotakin, jota ihminen ei ole toiminnallaan muovannut, jää luonnolle hyvin kapea alue: maapallolla ei enää juuri ole alueita, joissa ihmisen kädenjälki ei näkyisi. (Soper 1995, 15, 19.)

Yksi tutkimukseni motivaattoreista on halu kyseenalaistaa ihmisen ja eläimen vastakkainasettelua. Kyseisten käsitteiden suhde on käynyt läpi monia muotoja. Tämänhetkisten asenteidemme perusteella voidaan katsoa, että elämme edelleen valistuksen aikaa. Filosofi Immanuel Kant (1724-1804) on määritellyt, että valistus merkitsee ihmisen kasvamista täyteen mittaansa ja pääsemistä eroon eläimellisistä haluistaan. Kulttuurin katsotaan tästä näkökulmasta olevan ”toisen luonnon” lisäksi ihmisen todellinen luonto, johon ikään kuin synnyttään uudestaan. Valistuksen tehtäväksi ajatellaan ihmisen nostaminen järkeväksi toimijaksi. Eläimyys muodostaa ihmisyydelle tässä ajattelussa eräänlaisen vastavoiman: ihminen siis nostaa itsensä erityislaatuiseksi olettamalla muut olennot itsensä vastakohdaksi. (Teittinen 2014, 157.)

Eläin onkin keskeisin asia maailmassa ihmisen itseymmärryksen kannalta. Se on pinta, jota vasten määritetään, mitä ihminen on ja mitä ihminen ei ole. Toista vastaavaa vertailukohtaa ei ole, ja siksi ihmiset ovat haluttomia ja kyvyttömiä luopumaan ihmisen ja ei-inhimillisen eläimen vastakkainasettelusta. Pitkään ihminen on voitu määritellä siten, että ihminen on sitä, mitä eläin ei ole. Tämä määritelmä on kuitenkin murtumassa, ja sen myötä ihmisen määritelmä hämärtyvässä. Mitä jää jäljelle, jos ihmiseltä viedään sen oletetun ainutlaatuisuuden osaset? (Tuomivaara 2015, 71.)

Usein ihmisyyden määritelmät keskittyvätkin aluksi kartoittamaan sitä, miten ihminen eroaa muista eläimistä, eikä niinkään mitä ihminen itsessään on (Aaltola 2013a, 11). Tulkitsen, että *Ihmisen vaateissa* kommentoi valistuksen ajatusta kulttuuriin kasvamisesta, kuten tulen myöhemmin tutkimuksessani ottamaan

huomioon. Romaanissa kuitenkin kyseenalaistetaan, että tämä ”ihmiseksi kasvaminen” johtaisi ihmisen kukoistukseen.

Ihmiskulttuuri ja kieli kantavat merkkejä eläinten asemasta ja kohtelusta. Suomen kielessä kuvaavaa on se, miten eläimet eivät ole ”heitä” vaan ”niitä” (Aaltola 2013a, 25). Myös termin ”eläin” käyttäminen on jo lähtökohtaisesti ongelmallista, sillä se niputtaa alleen mielettömän määrän erilaisia elämänmuotoja. Filosofi Jacques Derridan (1930-2004) mukaan jako ihmisiin ja eläimiin on keinotekoinen. Eläin on vain sana, jonka ihminen on ottanut oikeudekseen luoda määrittämään kaikkea elollista, korostaen kuitenkin itsensä joukosta erilliseksi ihmiseläimeksi. (Derrida 2008, 23, 32.) Eläin-sanaa onkin luonnehdittu yhdeksi merkittävimmistä eläimiin kohdistuvista väkivallanteoista. Se toisintaa ajatusta, jonka mukaan ihminen on eläinten joukossa ainut laji, joka ansaitsee oman nimensä. Tästä epätasa-arvoisesta asetelmasta katsottuna ihminen näyttäytyy jonakin eläinkunnan ulkopuolisena ja muita arvokkaampana. (Aaltola 2015, 297.)

Eläinfilosofiassa kartetaankin arkikieleen iskostunutta tapaa jaotella ihmiset ja eläimet kahteen eri luokkaan. Ihmisen ajatellaan olevan eläin muiden joukossa, ja kaikkien muiden eläinten laittamisen saman termin alle katsotaan loukkaavan niiden erityisyyttä. Ratkaisuna tähän on ollut puhua ”toisista eläimistä”, ”muista eläimistä” tai ”ei-inhimillisistä eläimistä”. (Aaltola 2013a, 25.) Tutkimuksessani puhun ihmisistä ihmisinä ja muista eläimistä ei-inhimillisinä eläiminä.

2. LINNUSTA IHMISEKSI

2.1 ”Kun olin lintu” – elämyydestä ihmisyyteen

Pelikaani esitellään *Ihmisen vaatteissa* heti ensimmäisellä sivulla, kun Emil näkee hänet ravintolassa ja tunnistaa välittömästi tämän olevan ihmisen vaatteisiin pukeutunut lintu. Näin kirjan perusasetelma tehdään heti selväksi: ihmiseksi ihmisten joukkoon on soluttautunut lintu, jonka vain lapsi on kykenevä tunnistamaan ei-inhimilliseksi eläimeksi. Ihmisen vaatteisiin pukeutuneen linnun koomisuus tuodaan myös ilmi, hän nimittäin lukee lehteä väärinpäin. Myöskään kahvi ei pelikaanille maistu, vaikka hän sitä yrittääkin juoda. Asetelma on teatraalinen: pelikaani on lukevinaan lehteä ja juovinaan kahvia, tilanne on siis osa hänen yritystään esittää ihmisyyttä. Hän on ottanut mallia muista kahvilan asiakkaista, ja yrittää parhaansa mukaan imitoida ihmiskäytöstä.

Myöhemmin, Emilin ja linnun tutustuttua toisiinsa, pelikaani kertoo pojalle, mikä hänet ajoi kaupunkiin jäljittelemään ihmiselämää. Pelikaani on kotoisin etelärannikolta, jossa hän on elänyt onnellisena perheensä kanssa, kunnes ihminen on aiheuttanut muutoksia hänen elinpiiriinsä ja näin pakottanut hänet kaupunkielämään. Kuten Pirjo Lyytikäinen kirjoittaa, pelikaani luettelee 1970-luvun huolenaiheet kertoessaan ihmisen toimista (Lyytikäinen 2011, 222):

Toisin on muiden eläinten laita: mitä paremmin ihmisellä menee, sitä huonommin menee niillä. Niiden kodit katoavat moottorisahojen ja monitoimikoneiden murskaamina, niiden ruoka käy yhä niukemmaksi ja elintila ahtaammaksi. Kuolleita kaloja nousee pintaan, maaperä myrkyttyä ja munankuoret käyvät niin hauraiksi että ne särkyvät ennen kuin poikaset ovat täysi-ikäisiä. (IV 27)

Ihminen on siis vallannut pelikaanin elintilan, eikä hän näe tilanteeseen muuta ratkaisua kuin muuttaa pois. Samalla lainauksen voi tulkita ekokriittiseksi kannanotoksi ihmisen tapaan vallata ympäristöä itselleen piittaamatta toimiensa vaikutuksesta luontoon ja ei-inhimillisiin eläimiin. Pelikaanin ääni on jo tässä vaiheessa kirjaa varsin inhimillistetty, vaikka hän ei olekaan vielä ”tullut ihmiseksi”. Koska ihmisten maailmassa pärjäävät vain inhimillistetyt eläimet, pelikaani ei voi vain muuttaa kaupunkiin elämään linnunelämää, vaan hänen on muututtava ihmiseksi:

”Minä aloin kadehtia ihmistä. Ajattelin: koska en voi olla rauhassa eläin, ollaan sitten ihmisiä.” (IV 27)

Pelikaani tekee päätöksen ryhtyä ihmiseksi, koska ei näe sille vaihtoehtoja. Hänen ei anneta olla eläin, joten hänen on ryhdyttävä ihmiseksi. Oleellista onkin, että muutosta ohjaa pakko, ei halu. Vaikka pelikaani näennäisesti tekee itse päätöksen muuttaa kaupunkiin, ei tällaista päätöstä olisi syntynyt, jos ihminen olisi jättänyt linnun alkuperäisen elintilan rauhaan.

Pelikaani siis lähtee yksin vieraaseen ympäristöön, kaupunkiin, aikomuksenaan hakea perheensä myöhemmin perässä. Näin pelikaanin voi nähdä rinnastuvan maahanmuuttajaan, joka kotiseutunsa muuttuneiden olojen vuoksi joutuu lähtemään etsimään parempaa elämää itselleen ja perheelleen (Lyytikäinen 2011, 223). Myöhemmin, pelikaanin saatua työpaikan ja sen myötä rahaa, jolla maksaa vuokraa asunnosta, vertautuminen maahanmuuttajaan hälvenee: kotoutuminen on tapahtunut ennätysvauhtia, ja pelikaani on hyväksytty osaksi yhteiskuntaa.

Sekä pelikaanin että Emilin muutto heijastelee Suomen yhteiskunnallista tilannetta 1970-luvulla. Suomalaisessa kirjallisuudessa vaikutti 1960- ja 1970-luvuilla voimakas agraariepiikan aalto, jolloin kirjallisuudessa käsiteltiin 1960-luvun lopun elinkeinorakenteen muutosta, jota kutsuttiin ”suureksi muutoksi”. 1960-luvulla kasvava teollisuus tarvitsi työvoimaa, joka johti ennennäkemättömän nopeaan ja rajuun muuttoliikkeeseen maaseudulta Etelä-Suomen kaupunkeihin ja Ruotsiin. Samanlainen muutosprosessi oli tapahtunut muuallakin teollistuneessa maailmassa. (Mäkelä 1999, 227.)

Kirjallisuudesta tuli väylä suuren muuton aiheuttamien, osittain epäoikeudenmukaisilta tuntuneiden kokemusten purkamiselle. Tämän taustalla oli käsitys kirjallisuuden roolista kollektiivisten kokemusten esiin nostamisessa. Tällainen näkemys kirjallisuuden moraalisesta tehtävästä, joka suomalaisella kirjallisuudella on perinteisesti ollut, oli vallitseva kirjallisuuskäsitys etenkin monien maaseudun murroksen kuvaajien keskuudessa. (Mäkelä 1999, 229.)

Myös lasten- ja nuortenkirjallisuus myötäili Suomen elinkeinorakenteen muutosta, ja 1960- ja 1970-luvun kirjoissa muutettiin ahkerasti maalta kaupunkiin. Varhaisissa moderneissa kaupunkikuvauksissa kaupungin ihmeisiin, kuten kivitaloihin ja raitiovaunuihin, suhtauduttiin ihailevasti. Myöhemmin maaltamuuttoa

alettiin kuvata kriittisemmin. Monessa lastenkirjassa keskiöön nousi ympäristön saastuminen. 1970-luvulla sadunomaisia elementtejä sisältävästä lasten- ja varhaisnuortenkirjallisuudesta löytyi jopa enemmän yhteiskunnallista painotusta kuin nuortenromaaneista. Krohnin teokset *Vihreä vallankumous* ja *Ihmisen vaatteissa* ovat hyviä esimerkkejä siitä, miten sadunomaisissa kehyksissä voi käsitellä lapsen tajuamalla tavalla saastumista, yhteiskunnallista eriarvoisuutta ja luonnon ja ihmisen vuorovaikutusta. (Heikkilä Halttunen 2003, 226.)

Kirjallisuudentutkija Karoliina Lummaa (2010, 258) kirjoittaa, että 70-luvun runoudessa maaltamuuttoa käsiteltiin usein luontokuvausta apuna käyttäen. Ihmiset olivat omasta tahdostaan tai pakon edessä joutuneet muuttamaan kaupunkeihin, ja taakse jäi maaseutu, jota kuvattiin puhtaana ja alkuperäisenä luontona. Samanlainen asetelma on luettavissa myös Krohnin romaanista: Emil on joutunut vasten tahtoaan kaupunkiin, jonka hän tuntee vieraaksi ja luotaantyöntäväksi ympäristöksi. Hänen mielessään vanha koti maaseudulla edustaa kaikkea puhdasta ja hyvää. Pelikaanillekin uusi ympäristö on vieras ja outo, joskin hän suhtautuu siihen aluksi pääosin positiivisin mielin siitä huolimatta, että ympäristö hyljeksii häntä.

Pelikaani päätyy heti kaupunkiin saavuttuaan katsomaan oopperaa, koska ooppera-sana on sattunut jäämään hänen mieleensä. Sattuman kautta pelikaanin ensikosketus ihmismaailmaan tapahtuu siis taiteen kautta, ja tämä tulee jatkossakin määrittämään hänen kiinnostuksen kohteitaan ja varsin oleellisesti hänen mielikuvaansa ihmisestä. Pelikaani vaikuttuu syvästi näkemästään Mozartin *Taikahuilu*-oopperasta, ja on ihastuksissaan ihmisestä, joka on kykenevä luomaan niin upeaa taidetta:

Niitä ihmeellisiä ääniä! Kuka olisi uskonut, että sellaista saattoi kuulla elävin korvin? Ne lähtivät pasuunoista ja trumpeteista, jousisoittimista, puupuhaltimista, Papagenon kellopelistä ja ihmiskurkuista, mutta minulle ne kaikki julistavat ihmisen suuruutta, jaloutta ja kauneutta. (IV 32)

Ooppera on pelikaanille hyvin voimallinen kokemus, joka saa hänet uskomaan ihmisen suuruuteen ja haluamaan itsekin osansa tuosta suuruudesta. Musiikki kuvataan kuin luonnonvoimana, joka voi saada muutoksia aikaan. Romaanin tärkeäksi teemaksi nouseekin taiteen arvostus: taide kaikessa näennäisessä hyödyttömyydessään kuvataan ihmisen tärkeimpänä luomuksena ja voimavarana. Taidekokemuksen kautta

pelikaani saa uutta itsevarmuutta elämäänsä kaupungissa: ”En tosin ollut syntynyt ihmiseksi, mutta saatoin vielä tulla siksi.” (IV 33) Pelikaanin kokemuksen voi ajatella representoivan sitä, miten taide voi luoda uskoa siihen, että se miksi synnymme ei määritä tulevaisuuttamme. Taide voi toimia monille korvaamattomana voimavarana, joka esimerkiksi auttaa jaksamaan elämän vaikeina hetkinä.

Tulkitsen, että pelikaanin kehitys kohti ihmisyyttä vertautuu lapsen kehitykseen kohti aikuisuutta. Linnun saapuminen kaupunkiin, täysin uuteen ja ihmeelliseen ärsykkeiden maailmaan, on kuin lapsen syntymä. Pian pelikaani saa nimen ja alkaa oppia ihmisten kieltä ja tapoja. Tämän tulkinnan valossa ajattelen pelikaanin varhaisen taidekokemuksen ja sen vaikuttavuuden olevan myös kannanotto siihen, miten tärkeää on viedä lapsi taiteen äärelle pienestä pitäen, jotta ihmiselle syntyy jo nuorena suhde taiteeseen ja hän oppii arvostamaan asioita, jotka eivät automaattisesti liity rahaan tai hyödyntavoitteluun.

Heti ensimmäisenä yönään kaupungissa pelikaani joutuu vaikeuksiin poliisin kanssa. Hän nukkuu puistossa, josta poliisi tulee hänet herättämään:

- Ei täällä saa nukkua, se sanoi. – Ei edes lojua. Ja asetusten mukaan lojumista on jo se, jos toinen jalka on penkillä. Liikettä liikettä. Menkää kotiinne tai töihinne siitä. (IV 36)

Kun pelikaani kertoo, ettei hänellä ole kotia eikä työtä, poliisi pidättää hänet irtolaisuudesta. Yhteenotto poliisin kanssa on ensimmäinen asia, josta pelikaani ymmärtää, että ihmisten maailma on täynnä sääntöjä, joita on noudatettava, jotta kaupungissa voi elää. Poliisin mukaan puistot eivät ole lojumista varten, toisin kuin ehkä voisi kuvitella, vaan ihmisen paikka on kotonaan tai töitä tekemässä. Kun pelikaani kertoo olevansa koditon ja työtön, hän tulee pidätetyksi eli rangaistuksi vääränlaisesta olemisestaan.

Pelikaani havaitsee siis pian kaupunkiin saavuttuaan, että uudessa ympäristössä pärjätäkseen hän ei voi vain nauttia oopperasta ja haahuilla, sillä kaupungissa elääkseen hänen on omaksuttava kaupungin säännöt. Kaikkein kipeimmin hän tarvitsee rahaa. Pelikaani pestautuu lastenhoitajaksi ja saa kokemuksesta jälleen lisää itsevarmuutta ihmiseksi muuttumiseensa:

”Mutta vaikka edelleenkin olin rahaton ja asunnoton, olin ottanut tärkeän askelen: olin siirtynyt irtolaisesta työläiseksi ja lähestynyt siten myös – niin käsitin – tavoittelemaani ihmisyyttä.” (IV 46)

Pelikaanin ymmärryksen mukaan siis ihmisyyys vaatii sitä, että käy töissä, ansaitsee rahaa ja asuu omassa asunnossa. Tällaiset kovat arvot hän lieene omaksunut kohtaamisestaan poliisin kanssa. Jos ihminen on paperiton, rahaton ja asunnoton, hänen subjektiivensa yhteiskunnan silmissä vähenee. Koska eläimet nähdään yleisesti subjektien sijaan objekteina, tällainen ihminen lähenee eläintä, eli toisin sanoen hänen ihmisyytensä vähenee.

Poliisille pelikaani kertoo nimekseen Papagenon, jonka hän keksii näkemästään *Taikahuilu*-opperasta. Nimi näyttäytyy ironisena, sillä oopperassa Papagenon hahmo on linnustaja. Toisaalta nimen voi tulkita viittaavan siihen, että pelikaani ikään kuin saalistaa omaa lintuuttaan, poistaa sen ihmisyyden tieltä. Nimen perusteella poliisi olettaa, että pelikaani on italialainen. Koska pelikaani haluaa sopeutua suomalaiseen yhteiskuntaan parhaalla mahdollisella tavalla, hän päättää ottaa käyttöönsä toisen nimen. Töihin pestautuessaan pelikaani nappaa tapaamansa poliisin nimen uudeksi nimekseen: hänestä tulee herra Hyryläinen. Tällä kertaa nimi on enne: hyryläinen tarkoittaa Oulun murteella vuokralaista, jollaiseksi pelikaani pian siirtyykin.

Nimen valitseminen on pelikaanin ensimmäinen askel kohti ihmiselämää: tämä ikään kuin syntyy uudestaan ihmisenä, sillä nimihän on ensimmäisiä asioita, joita vastasyntyneelle ihmiselle annetaan. Asioiden nimeäminen ylipäätään on ihmisille ominaista, eikä pelikaani voisi ikinä päästä mukaan ihmisyyhteisöön nimettömänä. Nimetön ihminen on jotain täysin normaalista poikkeavaa ja luonnotonta. Silti ihmisen nimikin on vain päälle liimattu ominaisuus. Se on osa merkitysverkkoa, jota ihminen kutoo ympärilleen. Nimen avulla tunnistamme ja erotamme toisemme, yksilöidymme. Nimeämme myös eläimiä, jotka syystä tai toisesta nousevat normaalista eläinmassasta yksilön asemaan, kuten lemmikkimme.

Päivän kestävässä työpestissään lastenhoitajana pelikaani kohtaa ihmiselle tyypillisen tavan tehdä oletuksia ja jakoja sukupuolen perusteella. Jo hakiessaan työtä pelikaani osoittaa tietämättömyytensä ihmisten maailmasta, sillä lapsen äidin mielestä vanhemmassa miehessä hakemassa lastenhoitajan paikkaa on jotakin outoa ja epäilyttävää. Lapsi tuntuu kuitenkin pitävän pelikaanista, joten äiti päästää irti ennakkoluulostaan ja palkkaa pelikaanin. Pelikaani ei kuitenkaan osaa hoitaa lasta, jonka seurauksena hän saa potkut heti ensimmäisen työpäivänsä päätteeksi. ”- Että saatoinkin uskoa lapseni tuollaisen miehen käsiin, minä olen huono äiti” (IV 54),

lapsen äiti manaa, ja uskoo näin ennakkoluulonsa todeksi: miestä ei voi laittaa hoitamaan lasta. Tällaiset sukupuoleen liittyvät normit ja jaottelut ovat monelta osin keinotekoisia ja kulttuurin luomia.

Merkittävä askel pelikaanin matkassa kohti ihmisyyttä on ihmiskielen oppiminen. Se muuttaa pelikaanin koko tavan nähdä maailma:

Opin heidän kielensä alkeet, opin, että melkein kaikelle maailmassa voidaan antaa nimi. [--] Häikäisystä sanoin: ”Tuo on aurinko!” ja merestä: ”Tuo on vettä” ja koko maailma muuttui toisennäköiseksi kuin ennen, hajosi osiinsa ja rakentui uudelleen. (IV 28)

Mitä ihmismäisemmäksi pelikaani tulee, sitä erilaisemmaksi hänen tapansa nähdä maailma muuttuu. Hän oppii ihmisen tavan käsittää maailma: asioiden jäsentämisen kielen avulla. Pienen lapsen tavoin hän ihastelee, miten ihan kaikelle maailmassa on nimi. Asioiden kielellistyminen on pelikaanille voimallinen kokemus, joka saa maailman näyttämään toiselta kuin ennen. Hän oppii katsomaan sitä ihmisen näkökulmasta.

Kielen oppiminen onkin oleellinen osa ihmiseksi kasvamista. Pitkään on ollut vallalla ajatus siitä, että olennon kognitiiviset kyvyt perustuvat propositionaalisen, lauseista koostuvan kielen käyttöön. Oletus on vahvasti ihmiskeskeinen, ja aiheuttaa ongelmia myös oman lajimme sisällä. Kun olennon moraalisen arvon perustana pidetään tällaisia monimutkaisia kognitiivisia kykyjä, se asettaa turvattomaan asemaan esimerkiksi vaikeasti kehitysvammaiset sekä pienet lapset. Kielen asettaminen mielen kriteeriksi on siis ongelmallista ja poissulkevaa. (Aaltola 2013a, 19.)

Kieltä todisteena olennon kognitiivisista kyvyistä on käytetty perusteena sille, miksi eläinyksilö ei voi olla itsessään arvokas. Arvokkaiksi on kelpuutettu ainoastaan kielelliseen, itsetietoiseen, toisen asteen ajatteluun kykenevät olennot. Neurotutkimuksella on kuitenkin pystytty osoittamaan, että myös monilla ihmisen kognitiivisilla kyvyillä on ei-kielellinen tai esikielellinen tausta. Usein aivomme jäsentävätkin jatkuvaa ärsyketulvaa huomattavasti välittömämmin kuin hitaan ja työlään kielen avulla. On väitetty, että useissa tilanteissa propositionaalinen kieli tulee mukaan vasta silloin, kun kohtaamme esimerkiksi omituinen havainnon, jonka jäsentämiseen muut keinot eivät riitä. (Aaltola 2013a, 18.)

Ei-inhimillisiltä eläimiltä kysymistä pidetään ongelmallisena, koska ne eivät pysty vastaamaan kielen avulla. Kuitenkaan ihmistenkään tapauksessa kieli ei aina ole paras tietolähde. Kielen merkittävästä asemasta huolimatta on hyvin yleistä, että vakuutumme enemmän toisten teoista kuin sanoista. Vastaavasti ei-inhimillisen eläinten haluja voidaan tulkita tekojen kautta. Ne valitsevat vaikeiden vaihtoehtojen välillä ja liikkuvat paikasta toiseen luvassa olevan suuremman palkinnon vuoksi. Samalla tavoin ihminen osoittaa mieltymyksensä siirtymällä ympäristöstä toiseen. ”Kysymistä ilman sanoja” on käytetty usein hyödyksi tutkittaessa ei-inhimillisten eläinten käytöstä. Erilaisissa testeissä niiden annetaan esimerkiksi valita kahdesta vaihtoehdosta miellyttävämpi. Se on suora tapa selvittää eläimen tahto tilanteessa ilman, että sanoja tarvitaan. (Dawkins 2013, 40.)

Ihmisen vaateissa pelikaanilla kyllä on mieli ja kyky tarkastella maailmaa ennen ihmiskielen oppimista, maailman kielellistyminen vain muuttaa hänen tapansa nähdä se. Hän nimenomaan ihmettelee, miten asioilla, jotka hän on aina tuntenut, onkin nimet. Kieli on siis ihmisen tapa jäsentää maailmaa erilaisiin lokeroihin, mutta maailma on samanlaisena olemassa ilman kielen kosketustakin.

Voidaan ajatella, että kielen omaksuneelle ihmiselle maailman näkeminen ”suoraan”, ilman kieltä, on mahdotonta. Kielen voikin nähdä vieraannuttavana voimana, joka erottaa ihmisen luonnosta. Koska emme pääse kielestä eroon sen kerran omaksuttuamme, emme voi tietää, millainen kokemuksemme ympäristöstä olisi ilman kielellistä havainnointikykyä. Käsityksemme luonnosta on myös vääjäämättä kulttuurinen konstruktio, jota luomme kielen avulla, eikä luonnon näkeminen ilman ihmisen siihen luomia merkityksiä ole mahdollista. Ei-inhimillisille eläimille kokemus maailmasta on siis suurempi kuin ihmisillä, koska kokemuksen välissä ei ole kielellistä merkitysverkostoa. (Blomberg & Sääntti 2008, 184.)

Kun pelikaani saa vakituisen työn oopperasta, hän ottaa tärkeän harppauksen kohti ihmiselämää: hän pystyy palkkatuloillaan vuokraamaan asunnon. Rahantulon myötä kamppailu elämän perusasioista, kuten missä nukkua seuraava yö tai miten saada syötävää ilman rahaa, poistuvat pelikaanin elämästä, ja aikaa jää muuhun. Emil alkaa opettaa pelikania lukemaan, ja opittuaan tuon tärkeän taidon pelikaani rakastuu lukemiseen, haluaa oppia kaikesta kaiken:

Sen tiedonjano oli sammumaton ja sen taiteenrakkaus näköjään ääriä vailla. Tieteiden lisäksi se harrasti kaikkia kaunotaiteita, kirjallisuutta, musiikkia, elokuvaa, teatteria ja oopperaa. (IV 125)

Pelikaani on kuin ihanneversio ihmisestä: hän pystyy lyhyessä ajassa omaksumaan tolkuttoman määrän tietoa aiheesta kuin aiheesta ja lisäksi ei ole asiaa, josta hän ei olisi kiinnostunut. Pelikaanissa ikään kuin yhdistyy sekä lapsi että aikuinen: aikuisen tapaan hän käy töissä ja ansaitsee rahaa kuten yhteiskunnan rattaan osaselta odotetaan, mutta muuten hän käyttäytyy kuin lapsi. Vastasyntyneen tapaan pelikaani tarkastelee maailmaa vilpittömän uteliaisuuden vallassa ja oppii alati uutta.

Vähitellen pelikaanin oppiminen kasvaa siihen pisteeseen, että hän ymmärtää myös ajan käsitteen, joka on kielen oppimisen rinnalla tärkeä askel kohti ihmisyyttä:

- Kun olin lintu, se sanoi, en koskaan ajatellut aikaa. Kyllähän minä tiesin, että kun aurinko laskee, syttyvät tähdet ja kuu ja kun tähdet kalpenevat ja kuu vaeltaa pois, aurinko palaa takaisin. Mutta en koskaan mitannut aikaa taivaankappaleitten avulla, en sanonut ”huomenna” tai ”viime yönä” tai ”ensi viikolla”. [--] En tiennyt, että on olemassa Historia. Minulla ei ollut perspektiiviä, niin se on. Perspektiivi on tärkeä asia, ja nyt minulla on se. (IV 112)

Pelikaani siis kokee siirtyneensä ihmisyyteen tai ainakin pois lintuna olemisesta. Aiemmin hän ei olisi voinut sanoa ”kun olin lintu”, koska ilman ajan ymmärrystä sellaisena kuin ihmiset sen ymmärtävät hänellä ei ole ollut käytössään menneisyyden käsitettä. Lineaarisesti kulkeva aika on käsitteenä ihmisen luoma, ja sen omaksuminen opettaa pelikaanille jälleen uuden tavan jäsentää maailmaa. Ajan, etenkin sen rajallisuuden, käsittäminen nostetaankin teoksessa yhdeksi oleellisimmaksi osaksi ihmisyyttä. Ihminen erottelee eilisen, tämän hetken ja huomisen, muistaa historian ja kuvittelee tulevaisuuden. Ei-inhimilliselle eläimelle elämä on oletettavasti aina tässä, tämä hetki. Ajan käsite kuvaakin ihmiselle tyypillistä tapaa luoda maailmaan merkityksiä.

Pelikaani määrittelee perspektiivin olevan tärkeä asia. Perspektiivin voi ajatella tässä kontekstissa tarkoittavan kykyä ymmärtää elämä laajemmin kuin vain tänä hetkenä. Pelikaani siis oppii, että hänen aikansa rannikolla kuuluu historiaan ja elämä kaupungissa tähän hetkeen. Se, että pelikaani käyttää juuri perspektiivin käsitettä, kiinnittää huomion, koska ihmiset puhuvat usein lintuperspektiivistä kykynä nähdä asiat ylhäältä käsin. Ihmistyessään pelikaani siis oppii näkemään asiat lähempää ja

tarkemmin, määritellymmin. Lintuna sillä taas on ollut kyky katsella maailmaa konkreettisesti ylhäältä käsin, johon ihminen puolestaan ei kykene ilman apuvälineitä.

Kun pelikaani selittää Emilille aikakäsityksen tärkeydestä, Emil toteaa, että ottaisi mieluummin siivet. Emil siis vaihtaisi inhimillisen käsityskykynsä lintuperspektiiviin, linnun kykyyn lentää. Pelikaani päinvastoin tahtois vaihtaa siipensä ihmiskäsiin. Pelikaanin ja Emilin toiveet risteävät: pelikaani tahtois tulla yhä ihmismäisemmäksi, Emil taas kipuilee aikuiseksi kasvamisen kanssa ja haluaisi ottaa askeleen taaksepäin kohti lapsuutta. Koska lapsuus näyttäytyy kirjassa lähempänä eläimyyttä olevana olotilana kuin aikuisuus, tulkiten siipien kaipuun kaipuuksi eläimyyteen.

Pelikaani sanoo kirjassa moneen otteeseen, että haluaisi ihmiskädet. Käsien kaipuu jopa katkeroittaa häntä:

Olin katkera kohtalolleni, joka oli antanut minulle vääränlaisen ruumiin. Olin saanut muodottoman nokan, lyijynharmaat koivet, melajalat ja jättisiivet enkä pientä ja somaa ihmisnää ja ihmissuuta, jolla saattoi liverrellä kuin satakieli tai keskustella viisaasti ja hauskaasti, en ihmiskäsiä, joilla saattoi tehdä asioita, mistä eläin ei osaa edes uneksia. (IV 32)

Linnun katkeruus siivellisyydestään ja kaipuu ihmiskäsiin kuvaa hyvin oleellisesti ihmisen ja ei-inhimillisen eläimen eroa. Biologi Jussi Viitala (2015, 198) kirjoittaa käsien merkityksestä ihmisen kehitykselle ja erottautumiselle muista lajeista. Viitalan mukaan esimerkiksi erilaiset traditiot ovat tyypillisiä eläinmaailmassa, mutta kulttuuria luovana lajina ihminen on vienyt kehityksen pisimmälle. Tähän taas on syynä juuri kädentaidon kehittyminen yhdessä kielen kanssa. On mahdollista, että eläinkunnasta löytyy kehittyneempiä aivoja kuin ihmisaivot, mutta yhdelläkään muulla lajilla ei ole käytössään ihmiskäden veroista työkalua.

Kenties pelikaani siis on ymmärtänyt, ettei ilman käsiä pääse koskaan kehityksessään ihmisen tasolle. Vaikka hän omaksuisi kaiken inhimillisen tiedon, hän ei voi ilman käsiä tulla fyysisesti yhtä taitavaksi kuin ihminen. Lintuja ihaillaan usein juuri lentokykynsä vuoksi, johon ihminen ei kykene ilman apuvälineitä. Romaanissa siivet kuitenkin näyttäytyvät nimenomaan pelikaanin taakkana: ilman käsiä hän on ikuisesti tuomittu ei-inhimilliseksi eläimeksi, joka parhaansa mukaan, mutta usein

auttamattoman kömpelösti, yrittää matkia ihmisen toimia. Pelikaanin kuvailut ihmiskäsistä rinnastavat kädet työkaluihin, joiden päätyö on tehdä erilaisia asioita:

Ihmisen kieli ja ihmisen kädet! Minä ihailin käsiä, alastomia notkeita käsiä viisine ulokkeineen, joista kunkin päässä oli pieni helmiäislevy ja joilla saattoi tarttua, vetää, työntää, kiertää, puristaa, sivaltaa ja hivellä.
(IV 28)

Huomionarvoista on, että pelikaanin kuvailun joukossa on sana sivaltaa, joka näyttäytyy enimmäkseen negatiivisessa merkityksessä. Sivaltamalla yleensä aiheutetaan kipua. Ihmiskädet siis kaikessa ylivoimaisuudessaan mahdollistavat myös pahoja asioita: niillä voi satuttaa. Käsillä voi lyödä, kuristaa, tarttua aseeseen. Eikä käsien käyttö pahan tekemisen välineenä tietenkään rajoitu vain ihmisen lajitovereihinsa osoittamiin tekoihin, kuten kielitoimiston sanakirja sivaltaa-verbin esimerkkilauseessa sattumoisin osoittaa: ”Sivaltaa piiskalla hevosta” (Kielitoimiston sanakirja 2018).

Kaupunkielonsa aikana pelikaani omasta mielestään ainakin jossain määrin lakkaa olemasta lintu, mutta ei fyysisesti. Sen ulkoisessa olemuksessa ei tapahdu muutosta, mikä on suuressa ristiriidassa sen mielettömästi kehittyvän sisäisen maailman kanssa. Tämä antaa ymmärtää, että ihmisyyys on jotain muuta kuin fyysistä olemista. Kirjallisuudentutkija Jouni Teittisen (2014, 159) mukaan ihmisen ja eläimen eroiksi eivät riitäkään materiaaliset syyt, kuten erilaiset geenit ja ulkomuoto, vaan olennaisempaa on, mihin eläin kykenee, ja varsinkin mihin se ei kykene.

Ihmisen vaatteissa tukee tätä ajatusta. Pelikaanin ulkomuoto ei muutu hänen muutosprosessissaan lainkaan. Hän ei pysty siivillään toimimaan kuin kädellinen, eivätkä hänen leukapussinsa ja räpylänsä katoa. Hän on koko ajan lajiltaan sama pelikaani, kun henkinen muutos taas on valtava. Mitä enemmän pelikaani osaa ja tietää asioista, sitä ”ihmisempi” hänestä tulee. Ja mitä enemmän hän omaksuu ihmismaailman sääntöjä ja elää niiden mukaan, sitä hyväksytymmäksi hän tulee yhteiskunnassa. Ulkomuoto jää sivuseikaksi: aikuiset luulevat pelikaania ihmiseksi tämän melko nopeasti norminmukaiseksi hioutuvan käytöksen ja vaatteiden takia. Ihmismäinen käytös ja vaatteet siis peittävät pelikaanin todellisen lajin.

Viimeinen, merkittävä askel pelikaanin tiellä kohti ihmiseksi tulemistä on kivuliain. Tiedonjanoinen pelikaani tilaa itselleen ”maamme suurimman sanomalehden”. Silloin hänelle valkenee ihmisluonnon ikävämpi puoli. Lehdessä

kerrotaan ihmisten toisilleen tekemistä väkivallanteoista sekä sodassa että arkielämässä. Pelikaani on löydöstään tyrmistynyt:

- Siinä ei ole mitään tolkkua, mutta se sanottiin niin selvin sanoin, ettei sitä voinut ymmärtää väärin. Se ei ole ainoastaan kauheaa, se on myös järjetöntä, ja silti olen kuullut ihmisten sanovan, että hän itse on kaikista eläimistä järkevin. (IV 115)

Opittuaan ensin ihailemaan ihmisen verrattomia taitoja ja tietoja, pelikaani joutuu kyseenalaistamaan ihmisen järkevyyden lukiessaan sanomalehdestä toinen toistaan järkyttävämpiä uutisia ihmisen teoista. Miksi järkevä olento aiheuttaisi lajitovereilleen ja itselleen kärsimystä? Eikö ihmisen tuhovoima rajoitu vain omiin lajitovereihinsa, vaan toimillaan ihminen satuttaa myös toisia lajeja sekä myrkyttää maapalloa allaan. Pelikaani alkaa epäroidä, tahtooko sittenkään muuttua ihmiseksi:

- Minä ihmettelen nyt suuresti, en ole koskaan elämässäni ollut näin ällistynyt. Minä ihmettelen ihmistä, joka osaa sekä soittaa taikahuilua että valmistaa ohjuksia. Mikä hän oikein on? Millainen hän on? Jos minun nokkani tästä lyhenee, kuten joskus tuntuu, jos jalkateräni kapenevat ja höyheneni putoavat pois, jos kerran saan oikeat ihmiskasvot, muutunko silloin samanlaiseksi kuin hän? (IV 115)

Pelikaani saa osansa maailmantuskasta. Ihmisyys sellaisena kuin hän sen on käsittänyt, muuttuu joksikin aivan muuksi. Ihmisen pahojen tekojen rinnalle asettuu taide pelikaanin verratessa taikahuilun soittamista ohjusten valmistamiseen. Onko taide tarpeeksi hyvä syy astua ihmisyyteen, kun mukana tulee myös syyllisyyden taakka ja pelko siitä, että alkaisi ihmisenä itsekin harjoittaa pahoja tekoja? Pelikaanin mieleen pesii epäily siitä, tahtooko hän sittenkään olla ihminen. Sanomalehden lukemisen jälkeen pelikaanin käytös muuttuu: ”Aina kun linnun nykyään näki, sillä oli kirja kädessä, se oli harvapuheinen ja vaikutti alakuloiselta.” (IV 127). Ihmisen vilpittömän ihailu on vaihtunut tietoisuuden tuomaan tuskaan.

Pelikaanin ihmiselämän alkuhuuma paljastuu fantasiaksi: ihmiseksi ei voi tulla tiedostamatta myös ihmislajin maailmaa tuhoavaa voimaa. Kulttuuriteoreetikko Susan Sontagin mukaan ”tietyn iän ohittaneella” ihmisellä ei ole oikeutta katsoa maailmaa vain tavalla, joka on mukavin itselle, vaan velvollisuutemme on tunnustaa muiden kärsimys ja omilla teoillamme koittaa vähentää sitä (ks. Aaltola 2015, 287). Pelikaani on kasvamassa ihmisyyden aikuisuuteen, jolloin hän ymmärtää, että on moraalisisessa

vastuussa maailman epäkohdista, eikä voi keskittyä vain kaikkeen häntä kiehtovaan ja kauniiseen.

2.2 Pelikaani ihmisen peilinä

Inhimillistetyt eli antropomorfisoidut eläinhahmot ovat toistuva elementti lastenkirjallisuudessa (Heikkilä-Halttunen ym. 2011, 24). Tyypillisesti ihmisen on tarkoitus peilata tarinan eläinhahmosta itseään, oppia siis jotakin ihmisyydestä tätä kautta. Tällainen asetelma löytyy selkeästi myös *Ihmisen vaatteista*. Pelikaani on teoksessa niin vahvasti inhimillistetty, että hän edustaa paljon selkeämmin ihmistä kuin lajinsa edustajaa. Hänen kauttaan toki verrataan ihmisenä ja ei-inhimillisenä eläimenä olemista, mutta eniten pelikaanin hahmon läpikäymän muutoksen kautta lukija oppii, mitä on olla ihminen ja miten ihmiseksi tullaan.

Lasten- ja nuortenkirjallisuudelle tyypillistä lajia, jossa seikkailevat inhimillistetyt eläimet, kutsutaan eläinfantasiaksi. Eläinhahmojen kautta on usein kritisoitu ihmisten maailmaa, kuten *Ihmisen vaatteissakin* tehdään. 1960-luvulla tapahtuneen ekologisen herätyksen myötävaikutuksesta monet eläinfantasiateokset ottivat luonnonsuojeluteeman käsiteltäväkseen. Esimerkiksi kaksi vuotta *Ihmisen vaatteissa* jälkeen ilmestynyt Jukka Parkkisen lastenromaani *Korppi ja kumppanit* (1978) sisältää samankaltaisuuksia Krohnin teoksen kanssa. Siinäkin metsän halki kulkeva joki on saastunut niin, että sen kalat kuolevat, eli teos ottaa kantaa ympäristön myrkyttämiseen. Kirjan päähenkilö on myös inhimillistetty lintu, joka tosin esitetään lajityypillisessä ympäristössään ja muutenkin enemmän lajityypillisesti käyttäytyvänä kuin Krohnin pelikaani. (Laakso 2011, 235.) Se on toki myös luonnollista, sillä pelikaanin ei tulkintani mukaan ole tarkoituskaan kuvata pelikaania lajinsa edustajana, vaan sen hahmon kautta tehdään näkyväksi ihmiseksi tulemisen prosessi.

Jotain lintumaisuksiakin pelikaanin hahmoonkin on silti jätetty. Monet linnut ovat kykeneviä imitoimaan, ja näin pelikaanin ilmiömäinen kyky imitoida ihmisiä on myös lintumainen piirre. Lisäksi pelikaani rakastaa laulamista ja kirjassa onkin runsaasti tämän keksimiä lauluja. Pelikaani siis luo itsekkin kovasti ihailemaansa taidetta tehdessään lauluja. Samalla hänen laulunsa rinnastetaan oikeiden lintujen

lauluun, joka on monilla linnuilla osa niiden kulttuurista perimää. Ei-inhimillisillä eläimillä ei vain usein ajatella olevan kulttuuria, vaan niiden tuotokset supistetaan vaistomaiseksi toiminnaksi. (Viitala 2015, 198.)

Pelikaanin teoksessa esittämiin lauluihin sisältyy usein syvällisiä merkityksiä. Pelikaani esittää laulut useimmiten Emilille, jolloin ne rinnastuvat todellisiin lastenlauluihin, joita ne usein myös rytmiltään muistuttavat. Myös lauluillaan pelikaani pyrkii opettamaan Emilille asioita. Esimerkiksi ”Pienessä yölaulussa” hän laulaa: ”Punainen kettu juosta sai / pyssyä pakoon sunnuntain / pyrkien ennen pimeää / luo lasten pesän lämpimään.” (IV 65) Laulussa on säkeistöjä myös muista eläimistä, mukaan lukien ihmisestä. Näin laulu rinnastaa ihmisen ei-inhimillisiin eläimiin. Heillä kaikilla esitetään olevan sama tarve päästä yöksi kotiin perheensä luokse. Lainaamani säkeistö herättää empatiaa kettua kohtaan, joka sekään ei halua muuta kuin päästä pesään pentujensa luokse, mutta jonka elämän ketunmetsästäjät vaarantavat.

Myös ihmisen osaa käsitellään pelikaanin laulussa: ”Maasta tehty ei maahan tyydy / maailma on torpaksi matala / ahdas on kulkea ainoa ovi / ja se on kuolema katala.” (IV 110) Tulkitsen laulun kertovan ihmisestä, joka samastetaan luonnon kanssa sanottaessa hänen olevan ”maasta tehty”. Ihmiselle ei kuitenkaan riitä pelkkä luonto, vaan hänen on luotava oma kulttuurinsa luonnon päälle. Ihmisen on myös vaikea hyväksyä, että elämä johtaa aina vääjäämättä kuolemaan. Tämä totuus tuntuu ”ahtaalta”, ja sille haetaan vaihtoehtoja. Pelikaani toteaa toisaalla kirjassa, että ”todellisuus ei riitä ihmiselle, yksi maailma ei ole hänelle kyllin, vaan hänen täytyy itse tehdä niitä lisää, uusia ja uusia” (IV 89). Tämä pätee sekä taiteen luomiseen, jonka kautta ihminen voi mielikuvituksensa voimin luoda mitä vain, että uskontoihin, joista moniin kuuluu ajatus tuonpuoleisesta, siis maallisen elämämme jälkeen odottavasta toisesta maailmasta.

Pelikaani myös manaa oman tulevan kohtalonsa laulaessaan: ”On todellisuus unelmalle sama / kuin lasille on viilto timantin.” (IV 93) Pelikaanin unelma on tulla ihmiseksi ja hakea sitten perheensäkin elämään ihmiselämää, mutta joutuessaan törmäyskurssille todellisuuden kanssa unelma osoittautuu mahdottomaksi. Ihminen ei hyväksy ei-inhimillistä eläintä tasavertaiseksi osalliseksi kulttuuriinsa, ja pelikaanin paikka ihmiskulttuurissa osoitetaankin kirjan lopussa eläintarhasta.

Pelikaani näyttäytyy teoksessa erityisesti Emilin peilinä. Lintu muuttuu eläimestä ihmiseksi samalla tavoin kuin lapsikin kasvaa aikuiseksi, pelikaanin kohdalla tämä kehitys vain tapahtuu pikavauhtia. Ei-inhimillisen eläimen kuvana teoksessa toimivat pelikaanin sijaan eläintarhan eläimet. Ne eivät mykkytydessään voi sanoittaa itseään ja halujaan, toisin kuin pelikaani. Kun pelikaanin naapureille kirjan lopussa paljastuu, että tämä onkin ihmisen vaatteisiin pukeutunut lintu, hänet passitetaan eläintarhaan. Emilin nähdessä pelikaanin vangittuna, hän ajattelee: ”Sen olemukseen oli palautunut arvokkuus, jonka ihmisvaatteisiin puettu eläin helposti menettää.” (IV 139). Eläintarhassa Emil saa myös tietää pelikaanin tarkan lajin. Muiden eläinten joukkoon laskettuna pelikaani siis ensikertaa nähdään eläimenä itsenään, lajinsa edustajana, ei ihmisen kuvana.

Oman kasvunsa ohessa pelikaani opettaa Emilille, miten ihmiseksi tullaan. Kirjan alussa Emil opettaa linnulle esimerkiksi lukutaitoa, mutta pian ilmenee, että pelikaani on niin nopea ja kyvykäs oppimaan, että hän voi opiskella haluamansa asiat itse. Asetelma kääntyykin niin, että pelikaani alkaa opettaa Emiliä kertomalla omasta muutosprosessistaan ja asioista, joita hän oppii ihmiskulttuurista. Paradoksaalisesti lintu siis opettaa ihmiselle ihmisyydestä, ei toisinpäin. Tulkintani mukaan pelikaani pääseekin kirjassa niin lähelle ihmisyyttä kuin hänen on mahdollista, kun taas Emilin kehitys on vielä puolimatassa. Täyden ihmisyyden saavuttamisen tekee linnulle mahdottomaksi ihmisen asettamat rajat, joista halutaan pitää kiinni: toisen lajin edustajat eivät ole tervetulleita samalle tasolle ihmisen kanssa, koska se vaarantaisi ihmisen valta-aseman.

Pelikaanin kehityskertomus tukee Jouni Teittisen (2014, 157) esittämää ajatusta siitä, että eläimeksi synnyttään, mutta ihmiseksi tullaan. Pelikaani on ei-inhimillinen eläin, mutta käy läpi henkisen muodonmuutoksen ihmiseksi. Näin kirja korostaa, että ihminen on eläin muiden lajien joukossa, kun taas ihmisyyks on jotain, joka ei liity fyysiseen ulkomuotoomme. Tämä ihmiseksi kasvaminen heijastelee valistusfilosofista ajatusta ihmisen kasvamisesta kulttuuriin ja järjen aikuisuuteensa. Kulttuurin katsotaan tässä ajattelussa olevan ihmisen todellinen luonto, ja ihmisen siirtyminen kulttuuriin on hänelle ”toinen syntymä”. Tulkitsen pelikaanin kokevan kirjassa juuri tällaisen toisen syntymän valitessaan itselleen ihmisnimen ja aloittaessaan matkansa ihmiseksi. Mitä enemmän hän oppii ihmisyydestä ja ihmiskulttuurista, sitä enemmän maailma alkaa näyttää hänelle aivan toiselta kuin ennen.

3. LAPSESTA IHMISEKSI

3.1 Luonnollinen lapsi

Luonnon ja lapsen käsitteet yhdistetään länsimaisessa kulttuurissa usein tiiviisti toisiinsa. Lapsia pidetään yleisesti luonnonläheisempinä kuin aikuisia, ja esimerkiksi luonnonlapsen käsitteellä viitataan aikuisen luonnollisiin ominaisuuksiin. Lapsi ja luonto ovat keskeisiä kulttuurisia luonnehdintoja, joita peilaamalla määritellään sekä aikuisuutta ja yhteiskuntaa että rajoja minuuden ja toiseuden välillä. (Heikkilä-Halttunen ym. 2011, 12.)

Lastenkirjallisuutta analysoimalla voidaan tunnistaa, millainen käsitys lapsesta on ollut eri aikoina. Myös aikansa luontokäsitykset ovat luettavissa lastenkirjallisuudesta. 1700-luvulla tapahtunut murros lapsi- ja luontokäsityksissä vaikuttaa edelleen voimakkaasti länsimaiseen lastenkirjallisuuteen. Kun teollinen vallankumous aiheutti voimakkaan kaupungistumisen, alkoi myös lastenkirjallisuus käsitellä yhä enemmän lasten kasvamista kaupungissa. (Heikkilä-Halttunen ym. 2011, 12.) *Ihmisen vaatteissa* kuvaa juuri suomalaista maaltamuuttoa ja lapsen kasvamista kaupungissa. Kirjassa on oleellisessa osassa elämän opettelu uudessa ja jopa vihamieliseltä tuntuvassa ympäristössä.

Länsimaisen lapsikäsitteen murrokseen vaikutti voimakkaimmin John Locken (1632-1704) ja Jean-Jacques Rousseaun (1712-1778) filosofinen ajattelu, jonka mukaan lapsi edustaa pilaantumattomaa luontoa. Varsinkin rousseaulaisessa lapsikäsitteessä lapsi nähdään hyveellisenä alkuperäisen viattomuuden edustajana. Etenkin romantiikan ja viktoriaanisen kirjallisuuden vaikutuksesta lastenkirjallisuudessa on korostettu lapsen yhteyttä luontoon sekä lapsen moraalista ja hengellistä puhtautta. (Heikkilä-Halttunen ym. 2011, 13.)

Lastenkirjallisuutta leimaa väistämättä epäsuhtainen valtasuhde aikuisen tekijän ja lapsilukijan välillä. Tuleekin muistaa, että lastenkirjallisuus syntyi kasvatuksellisiin tarpeisiin ja erityisesti 1700- ja 1800-luvulla oltiin varsin kiinnostuneita lastenkirjallisuuden pedagogiikasta. Vähitellen keskusteluun nousi myös ajatus lastenkirjallisuuden taiteellisista arvoista ensisijaisempina kuin opettavaisuus, ja niin kasvatuksellinen näkökulma hiljalleen laantui. Kuitenkin kasvatuksellisuus ja

opettavaisuus voimistuivat lastenkirjallisuudessa jälleen 1970-luvulla, jolloin myös suomalaiseen lastenkirjallisuuteen ilmestyi yhteiskunnallisempia ja totisempia sävyjä. (Heikkilä-Halttunen ym. 2011, 16.)

Huoli luonnosta ei kuitenkaan ole uusi ilmiö, vaan on näkynyt suomalaisessa lastenkirjallisuudessa jo 1800-luvulta lähtien (Heikkilä-Halttunen ym. 2011, 9). Zacharias Topeliuksella (1818-1898) on ollut valtava vaikutus suomalaisen lastenkirjallisuuden kehitykseen. Topelius oli kirjailijuutensa ohella uranuurtaja myös esimerkiksi luonnon suojelussa. Topeliaanisen etiikan mukaisesti kaikista vaatimattomimmatkin eliöt ovat merkityksellisiä. Luontokäsitystään Topelius pyrki opettamaan lapsille esimerkiksi vuonna 1856 julkaistussa *Luonnonkirjassaan*. Teos yhdistää tietotekstiä ja kaunokirjallisuutta, ja sen perusoletuksena on, että luonto käsittää koko maailman. (Kirstinä 2011, 42.)

Vuonna 1976 ilmestynyt *Ihmisen vaatteissa* on aikansa tuote hyvin yhteiskunnallisessa ja kantaaottavassa sävyssään. Lastenkirjallisuudelle tyypillinen opettavainen ote näkyy kirjassa etenkin pelikaanin hahmossa ja asetelmassa, jossa inhimillistetty eläin opettaa lapselle asioita ihmiselämästä (Heikkilä-Halttunen ym. 2011, 13). Romaanissa opetuksen kohteina ovat käsitykset ihmisyydestä, luonnosta, elämästä ja kuolemasta. Kun huoli biodiversiteetin tilasta nousi 1960- ja 1970-luvuilla, tarttuivat aiheeseen tietenkin myös kirjailijat. Mikäpä parempi opetuksen kohde kuin lapset, joihin valuttaa ympäristötietous ja näin istuttaa toivonsiemen paremmasta tulevaisuudesta. Kirjallisuudentutkija Rosalind Cowardin mukaan etenkin moderni vihreä retoriikka kytkeytyykin voimakkaasti lasten tulevaisuuteen (ks. Heikkilä-Halttunen ym. 2011, 17).

Ihmisen vaatteissa korostaa lapsen ja aikuisen eroa ensisivuistaan lähtien. Heti kirjan alussa Emil on ainoa, joka näkee, että herra Hyryläinen on pelikaani ihmisen vaatteissa. Myöhemmin selviää, että myös muilla lapsilla on kyky tunnistaa hänet vaatteisiin pukeutuneeksi linnuksi. Aikuiset taas näkevät vain ulkonäöltään hieman erikoisen ihmisen. Nähtyään pelikaanin ensimmäistä kertaa Emil ihmettelee: ”Oliko mahdollista, ettei kukaan muu ollut nähnyt sitä mitä hän? Väsyneen näköinen tarjoilija pyyhki pöytää tiskirätillä ja siirsi kolistellen tuolia.” (IV 10) Emilin mietteellä tunnutaan alleviivaavan, miten töihinsä keskittyvät, väsyneet aikuiset eivät katsele maailmaa yhtä tarkkaavaisesti kuin lapset. Muutenkin Emilin ihmetys kuvastaa

tunnetta, jota lapsi voi tuntea maailmassa, jossa hänelle ihmeellisinä näyttäytyvät asiat saattavat olla aikuisille yhdentekeviä.

Emilin äitikään ei näe, että herra Hyryläinen on pelikaani, ja sättii Emiliä moisesta väitteestä: ”- Hulluko sinä olet? äiti kivahti. – Et erota lintua ihmisestä. Ole nyt jo vaiti ja lakkaa nimittelemästä kunnon ihmisiä.” (IV 14) Tällöin äiti aiheuttaa kirjassa ensimmäistä kertaa Emilille suuren pettymyksen. Muiden aikuisten sokeus vielä menee, mutta eri asia on, kun oma vanhempikaan ei näe asioita niin kuin ne lapsen mielestä oikeasti ovat. Näin Emilin lapsenusko siihen, että oma vanhempi aina kuuntelee ja uskoo lastaan, alkaa horjua.

Emilin päästessä ensimmäistä kertaa juttusille pelikaanin kanssa, lintu ihmettelee, kuinka Emil sai tietää, ettei hän ole ihminen. Kun Emil sanoo sen näkyvän, lintu vastaa: ” – Ei ihmisille, lintu väitti. – Ihmisillä on siitä erikoiset silmät, ettei niillä näe kuin näennäisyyksiä. Mutta ehkä te ette olekaan ihminen.” (IV 20). Tämän jälkeen Emil ajattelee:

Silmänräpäyksen ajan hänestä tuntui, että ehkä lintu olikin oikeassa ja kaikki muut väärässä: hän oli jotakin aivan toista alkuperää kuin nuo kadulla ja rakennuksissa kuhisevat olennot, joilla oli sukunimi ja etunimi, ammatti ja verokirja. (IV 20)

Lainauksesta tulee ilmi lasten ja aikuisten eroavaisuus. Lapsella ei ole ammattia eikä verokirjaa, lapsi harvemmin kutsuu itseään etu- ja sukunimellä. Lapsi ei ole vielä samalla tavoin kiinni inhimillisessä kulttuurissa kuin aikuiset. Koska Emil näkee toisin kuin muut ihmiset, pelikaani tulkitsee, ettei Emil ehkä ole ihminen lainkaan. Lapsen tarkkanäköisyys siis näyttäytyy jonakin, joka aikuisilta uupuu.

Toisaalta rakentuu myös mielikuva siitä, että Emil on jotenkin erilainen kuin muut kaupunkilaiset, koska hän on tullut muualta, ja hän samastuu pelikaaniin, koska tämäkin on kaupungissa vieras. Emil tuntee toiseutta verrattuna muihin kaupungin ihmisiin ja salaa toivoo, että olisi todella jotain toista syntyperää kuin he. Pelikaani ja Emil ovat kumpikin muukalaisia uudessa ympäristössä, joka lisää heidän yhteenkuuluvuuden tunnettaan. Heille kummallekin kaupunkilaiset ovat jotakin muuta kuin he itse.

Pelikaani sanoo ihmisten näkevän vain näennäisyyksiä. Kirjassa näennäisyyksinä näyttäytyvät kapitalistisen yhteiskunnan perusosaset; työ, raha ja

hankinnat, siis aikuisten elämään kuuluvat asiat, jotka ovat lapsille vielä vieraita. Pelikaani joutuu tekemään töitä, mutta vain pakon edessä saadakseen asunnon. Oikeasti hän rakastaa laulamista, lintu kun on. Näennäisyyksien vastakohdaksi kirjassa määrittyvät selkeästi niin sanotut tarpeettomat asiat, eli taiteet. Pelikaani rakastaa taidetta, etenkin musiikkia ja kirjallisuutta. Hämmästellessään ihmisen kamalia tekoja hän nostaa taiteet hyveeksi, joihin pahaksi paljastunut ihmislaji pystyy.

Pelikaani opettaa Emilille, että tärkeintä elämässä on hämmästy:

- Nyt minä sanon teille lintuna ja ihmisenä, että tärkeintä ja muistamisen arvoisinta on hämmästy.
- Hämmästy?
- Se juuri. Mitä enemmän lukee, sitä enemmän ihmettelee. Lopulta tuskin viitsii enää lukeakaan. Sitä vaan istuu ja on ällistynyt. (IV 123)

Maailmaa oppii siis hämmästelemään sitä enemmän, mitä enemmän lukee. Itsensä sivistäminen nouseekin kirjassa tärkeäksi sanomaksi. Tulkitsen hämmästyksen tarkoittavan myös maailman ihmeellisyyden näkemistä, jonka voi ajatella olevan lapsille helpompaa kuin ”kaiken nähneille” aikuisille. Lapsi oppii jatkuvasti asioita ja näkee niitä ensimmäistä kertaa, hämmästelee niitä. Saman kokee romaanissa ihmisten maailmaan soluttautuva pelikaani. Hämmästyksen, asioiden vilpittömän ihailun ja ihmettelyn säilyttäminen voi olla monelle aikuiselle vaikeaa.

Kun Emil kertoo pelikaanille, että on itsekkin vasta muuttanut kaupunkiin, lintu sanoo: ”- Siis tekin olette vieras täällä... Ilmankos minä ajattelin heti, että meissä on jotain samaa.” (IV 72) Pelikaani on vaistonnut, että Emilissä on jotain samaa kuin hänessä. Emil on lapsi, ja katsoo maailmaa lapsen vilpittömyydellä. Samaa vilpittömyyttä on myös pelikaanissa, joka on tavallaan myös kuin lapsi: vasta tullut itselleen uuteen ihmisten maailmaan, vasta oppimassa ihmiselämän alkeita.

Samalla tavoin kuin pelikaani on kahden maailman välillä, ei-inhimillisen eläimen ja ihmisen, on Emilkin siirtymävaiheessa lapsuudesta kohti teini-ikää. Emil suhtautuu pelikaaniin kiinnostuneesti ja avoimesti, ei torju tätä, vaikka tietää, etteivät linnut normaalisti kulje ihmisten vaatteissa ja opettele elämään ihmisten elämää. Samalla avoimuudella lintu kohtaa kaiken, mitä hänen tielleen kaupungissa osuu. Lisäksi pelikaania ja Emiliä yhdistää muukalaisuus kaupungissa ja kaipuu muualle.

Emilin vierauden tunne kaupungissa tehdään selväksi heti kirjan ensimmäisessä virkkeessä: ”Kaupungissa oli ammatteja, joista Emil ei ollut koskaan kuullut, kuten pyjamanlaskostaja, kylmäkkö, jyrssi ja antelija” (IV 9). Oudoilla ammattinimikkeillä korostetaan kaupunkiympäristön outoutta pojalle. Kaupunki kuvataan kirjassa muutenkin lähinnä vierauden kautta. Kuten Pirjo Lyytikäinen (2011, 222) huomioi, teoksen kaupunkikuvaus on kärjistetyn negatiivista: ilma kuvataan savuiseksi ja kaupungin halki virtaava joki vedeltään sameaksi ja kaloille elinkelvottomaksi.

Emilin äidin uusi ammatti kaupungissa on pyjamanlaskostaja, eli yksi Emilille vieraista ammanteista. Näin äitikin on muuttanut uudessa ympäristössä osittain vieraaksi tehdessään työkseen jotain, joka ei ole Emilille tuttua. Emil on kasvamassa kirjan tarinan aikana ulos vilpittömästä lapsenuskostaan. Tönäys kohti ymmärrystä aikuisten maailmasta on mitä ilmeisimmin ollut pojan vanhempien ero, ja sen myötä lapsuudenkodin menetys. Emil on joutunut tahtomattaan muuttamaan kaupunkiin, jossa hän kokee syvää vierauden tunnetta.

Toisaalta muutto maalta kaupunkiin on myös opettanut Emilille, että elämään kuuluu pakollisena muutoksia ja niitä on opittava sietämään. Kaiken muuttumattomuus on lapsuuden illuusio, jota myöhemmin rikkoo esimerkiksi siirtyminen koulumaailmaan. Muutosten väijäämättömyyden ymmärtäminen ja hyväksyminen kuuluu kasvamiseen. Kirjassa Emilin hyvin vastahankainen suhtautuminen kaupunkiin heltyy vähitellen, kun hän alkaa ottaa uuden ympäristön omakseen ja tutustuu pelikaaniin sekä myöhemmin naapuriinsa Elsaan.

Unissaan Emil matkaa takaisin maalle, lapsuudenkodin maisemiin. Unet ovatkin Emilille vapauden alue, jossa hän pääsee eroon todellisuuden taakasta. Unen kautta hänet myös rinnastetaan ei-inhimillisiin eläimiin:

Kalatkin nukkuivat öisin, jopa tervapääsky korkealla ilmassa, muurahaiset ja siilit koko talven. Sitä mitä kutsuttiin valveeksi ja todellisuudeksi ei ollut mahdollista kestää edes vuorokautta yhtä päätä.
(IV 16)

Unessa eläimet ovat samaa, ja nukkuminen on jotakin, joka yhdistää kaikkia eläimiä. Unennäkö kuvataan Emilin ja ei-inhimillisten eläinten tasavertaisena pakokeinona todellisuudesta. Unissaan Emil on vielä yhdessä vanhempiensa kanssa lapsuudenkodissaan.

Myös myöhemmin kirjassa Emil vertautuu unennäkönsä kautta ei-inhimillisiin eläimiin. Eläintarhaan jouduttuaan pelikaani tarkkailee muita vangittuja eläimiä ja pohtii: ”Tiikeriä, yökulkijaa, joka pystyisi tekemään kolme kertaa koppiaan pitempiä ja korkeampia loikkia, ei uskalla edes ajatella. Sillä senhän lohtuna ei ole edes talviunta, joka sentään avaa karhulle ainoan oven takaisin mustikkametsään.” (IV 138) Emilin kuvataan siis olevan samalla tavoin vankina kaupungissa kuin eläin on vankina eläintarhassa, ja ainoassaan unissaan saavan mahdollisuuden palata entiseen kotiinsa, olla todella vapaa.

Romaani leikittelee muutenkin unen ja todellisuuden rajalla. Aiemmassa lainauksessa huomion kiinnittää ilmaus ”sitä mitä kutsuttiin valveeksi ja todellisuudeksi”. Se jättää ikään kuin mahdollisuuden, että todellisuutemme olisikin unta, ja uni todellisuutta. Filosofinen ajatusleikki siitä, elämmekö unessa, sopii hyvin kirjan sanomaan. Kirjassa annetaan ymmärtää useampien ihmisten elävän unenkaltaisessa tilassa, suorittaen elämäänsä niin laput silmillä, että ihmisen vaatteisiin pukeutunut pelikaani jää heiltä huomaamatta. Emil esitetään harvinaisuutena, joka näkee muutakin kuin näennäisyyksiä.

Kuten sanottua, Emilin suhtautuminen uuteen asuinpaikkaansa on varsin negatiivista: ”Aina oli kysymys rahoista sen jälkeen kun he olivat muuttaneet tänne ja isä oli jäänyt sinne, kotiin. Täällähän ei ollut kotia, vain asunto.” (IV 12) Emilin mainitessa rahan syntyy mielikuva, että se ei ole kuulunut hänen entiseen elämäänsä. Raha onkin voinut olla Emilille aiemmin näkymätön asia, jos sitä vanhempien yhdessä ollessa on ollut riittävästi. Nyt yksinhuoltajana Emilin äiti joutuu tekemään pitkää työpäivää elättääkseen itsensä ja poikansa, ja rahasta on tullut puheenaihe. Rahan puutteen kautta Emil joutuu osaksi sellaista aikuisten maailmaa, joka on ollut hänelle aiemmin vieras. Myös työelämä on nyt enemmän läsnä, sillä Emilin äiti on koko ajan töissä. Emil joutuu siis jakamaan äitinsä entistä enemmän aikuisten maailman kanssa.

Myöhemmin Emil jatkaa uudesta kodistaan:

Äiti ja hän saivat olla onnellisia kun olivat päässeet tänne, kaupungin vuokrataloon. Sillä kaupungissa oli asuntopula ja oli paljon niitä, jotka eivät koskaan päässeet oman katon alle vaan joutuivat nuohoamaan sukulaisten ja tuttavien nurkkia tai saivat asua ikänsä kaiken yömajoiissa tai veneiden alla. He olivat onnellisia he, sillä heillä oli kylpyhuoneella varustettu kaksio, sähköhella ja jääkaappi. Sellaisia ei Katinkylällä ollut, siellä oli vain sauna, puuhella ja jääkellari. Siellä oli kaivo ja järvi, ei kuumaa suihkua. Kaivo ja järvi. (IV 15)

Emilin puhe ei kuulosta lapsen puheelta, vaan ajatus onnekkuudesta lienee äidin hänelle vakuuttama. Emil ei nimittäin tunnu muiden puheidensa perusteella olevan lainkaan vakuuttunut, että kaupunkiasunnon mukavuudet voittaisivat lapsuudenkodin järvineen. Puheet asuntopulasta ja veneen alla asumisesta eivät myöskään kuulosta lapsen mietteiltä, eivätkä ylipäättään asioilta, joista lapsen tarvitsee tietää. Lainaustaakin ymmärtää, että äiti ehkä rasittaa Emiliä asioilla, joita lapsen ei kuuluisi kuulla. Asunnottomuuden mainitseminen luo linkin myös pelikaaniin, joka kirjan alussa viettää yönsä juuri veneen alla.

Lainausta myös rinnastaa maaseudun ja kaupungin sekä luonnon ja kulttuurin. Uudessa kodissa on modernin kaupunkiasumisen mukavuudet, kuten sähköhella ja kuuma suihku. Katinkylän kodissa ei näitä ole, vaan vesi tulee kaivosta ja järvestä. Kaivoon ja järveen liittyvän toiston voisi lainauksessa tulkita tarkoittavan asian päivittelyä. Koska puhuja kuitenkin on Emil, tulkitsen kaivon ja järven olevan hänelle mukavia asioita, joita hän jää muistelemaan. Ehkä veden kantaminen kaivosta ja järvessä uiminen ovat edustaneet hänelle juuri elämän hyviä ja merkityksellisiä asioita, joita sähköllä toimivat mukavuudet eivät korvaa. Emil siis haikailee takaisin yksinkertaisempaan elämään, johon oli lapsuutensa ajan tottunut. Arjen modernisaatio ei ilahduta häntä.

Kun Emil menee ensimmäistä kertaa muuton jälkeen vierailemaan isänsä luona entisessä kodissaan, hän kuitenkin ymmärtää, ettei sitä kotia, jota hän on niin kaivannut, ole enää olemassa: ”Hän oli palannut kotiin, mutta se ei ollutkaan hänen kotinsa.” (IV 80) Talo on sama, mutta sinne on muuttanut isän uusi naisystävä, ja vanhat huonekalut on korvattu uusilla. Kaiken lisäksi Emilin rakas Jeppe-koira on kuollut. Näin ollen Emil on eräänlaisessa välitilassa, koska ei koe olevansa kotona uudessa kodissaan, mutta ei myöskään lapsuudenkodissaan. Isän ja Emilin välillä ei vaikuta olevan kunnollista yhteyttä, ja koiran kuolemasta kertomatta jättäminen vain

syventää heitä erottavaa kuilua. Emilin luotto vanhempiaan kohtaan murenee jälleen hieman.

Lapsuudenkodissa vierailun katkeransuloisuus opettaa Emilille jotain uutta ihmisyydestä:

Nyt vasta hän tiesi menetyksen peruuttamattomuuden, ensimmäisenä. Mutta se antoi hänelle korvaukseksi sellaista, mitä ilman ei tulla ihmiseksi, se antoi menneisyyden. (IV 81)

Emil siis kokee elämänsä ensimmäisen suuren menetyksen. Hän joutuu myöntämään, etteivät entinen koti ja perhe enää koskaan tule takaisin, ja niistä on vain päästettävä irti, hyväksyttävä niiden olevan nyt osa menneisyyttä. Koiran kuolema korostaa menetyksen pysyvyyttä, kun yksi perheenjäsen on lopullisesti poissa. Samalla hän ymmärtää, että koska asiat ovat muuttuneet, hän on saanut menneisyyden, ja ilman sitä ”ei tulla ihmiseksi”. Emil ei siis itsekään koe vielä olevansa ihminen, vaan vasta kasvamassa sellaiseksi. Tämä korostaa tulkintaani siitä, että lapset ovat ihmisyyden ulkopuolella, lähempänä eläimyyttä kuin aikuiset; omassa välitilassaan.

Emilin ymmärrys menneisyyden ansaitsemisesta menetyksen myötä rinnastaa hänet myös pelikaaniin, jonka ihmiseksi muuttumisen prosessissa on oleellisessa osassa hänen kasvava ymmärryksensä ihmisille tyypillisestä tavasta ymmärtää aika. Pelikaani ottaa askelen eläimyydestä kohti ihmisyyttä oivaltaessaan, että on olemassa muutakin kuin tämä hetki: on mennyt ja on tuleva. Samoin on Emilkin siirtymässä lapsuudesta kohti aikuisuutta, ja kirjan maailmassa aikuisuus näyttäytyy ihmisyyden synonyymina. Pelikaani mainitsee perspektiivin olevan tärkeä asia, tarkoittaen tällä, että ihmisyyteen kuuluu oleellisesti taito ymmärtää elämä laajemmin kuin vain kuluvana hetkenä. Toisaalta tämä taito tekee ihmisyydestä myös kivuliasta, sillä se tuo mukanaan kaipuun menneisyyteen ja ymmärryksen tulevasta kuolemasta.

Ymmärrettyään asioiden peruuttamattoman muutoksen ja menneisyyden käsitteen Emil muistelee, millä tavoin pelikaani häntä aiemmin kutsui: ””Parantumattoman sairauden kärsivällinen kantaja?”, niinkö pelikaani oli sanonut? Sellainenko hänkin jo oli?” (IV 81) Pelikaani kutsuu ikävän tunnetta tällaiseksi parantumattomaksi sairaudeksi. Pelikaani ikävöi entistä elämäänsä rannikolla, Emil lapsuudenmaisemissaan maaseudulla. Entisen ikävöiminen tarkoittaa, että ymmärtää menneisyyden käsitteen. Kun ajankulu pelikaanin puheissa yhdistetään ihmiseksi kasvamiseen, voi ihmisyyden tulkita olevan tällainen parantumaton sairaus.

3.2 Kasvamisen kivuliaisuus

Häpeän tunne on tiiviisti kiinni ihmisyydessä, sillä tiettävästi ei-inhimilliset eläimet eivät tunne häpeää. Samoin on lasten kanssa, sillä häpeä on käsite, jonka he oppivat kasvaessaan. Pieni lapsi ei esimerkiksi ymmärrä hävetä alastomuuttaan, mutta aikuisille alastomuus aiheuttaa usein häpeän tunteita. Alastomuus ylipäänsä on vain ihmisille tyypillinen kokemus, sillä ei-inhimilliset eläimet eivät ole alasti, koska ne eivät oletettavasti käsitä alastomuuden käsitettä (Derrida 2008, 5). Pieni lapsi vertautuu ei-inhimilliseen eläimeen suhteessaan alastomuuteen, sillä hänellekään alastomuutta ei ole vielä olemassa. Vasta kasvaessaan kulttuuriin lapsi oppii ymmärtämään kulttuurimme lainalaisuuksia ja sopivaksi katsottua käyttäytymistä. ”Vääränlaisesta” käytöksestä ja siitä rangaistuksi tulemisesta taas seuraa usein häpeän tunnetta.

Häpeän tunne liittyykin läheisesti itseymmärryksen ja identiteetin muodostumiseen. Se on tunne, joka sekä erottaa yksilön muista että yhdistää heihin: yhtäältä häpeä on hyvin yksityinen kokemus, kun taas toisaalta se toistuu usein samanlaisena, on siis valtaosan ihmisistä tunnistettavissa. Häpeän tunne yhdistää meidät muihin myös perustuessaan siihen, että välitämme siitä mitä muut meistä ajattelevat. Häpeämme aina jonkun toisen edessä, ja siten häpeän tunteessa onkin kyse kommunikaatiosta. Se on itsessään kommunikaation muoto, joka vaikuttaa yksilön identiteetin rakentumiseen ja jolla on valta muuntaa identiteettejä. (Kainulainen & Parente-Čapková 2011, 8.)

Ihmisen vaatteissa kuvataan Emilin tuntemaa häpeää, kun hän tutustuu naapurissaan asuvaan Elsaan. Elsa pitää outona, että Emil viettää aikaa kummallisen näköisen herra Hyyryläisen kanssa, ja yllättäen Emil huomaa tuntevansa häpeää ystävästään:

Että pelikaanin pitikin tulla siihen puhumaan juuri nyt ja vielä matonpiiskaustelineelle, se vaikutti niin omituiselta. Hetken verran Emil melkein inhosi eläintä, joka istui siinä vallan tyytyväisenä mutta ilman eläimen tai aikaihmissen arvokkuutta. (IV 98)

Yhtäkkiä Emiliä häiritsee, että pelikaani on eräänlaisella ihmisen ja ei-inhimillisen eläimen rajapinnalla. Aiemmin Emil on suhtautunut lintuun

kiinnostuneena ja innokkaana, ei kyseenalaista sen olemusta. Tulkitsen Emilin ärsyyntymisen ja häpeämisen kumpuavan siitä, että hänessä itsessään herää outoja tuntemuksia: jokin tuttu näyttäytyy uudessa valossa, ystävyys pelikaanin kanssa ei ehkä olekaan hyvä asia. Elsa on kirjassa ristiriidan aiheuttaja, joka saa käytöksellään Emilin epäilemään, että pelikaanissa on jotain omituista, ja että Emilin ja linnun ystävyys on epänormaalia. Elsan voi siis nähdä voimana, joka viimeistään töytäisee Emilin lapsuudesta kohti aikuiseksi kasvamista.

Kun Elsa myöhemmin saa tietää, että herra Hyryläinen on todellisuudessa lintu, hän reagoi aivan eri tavalla kuin Emil nähdessään pelikaanin ensimmäistä kertaa. Elsa kauhistuu, ja pitää asiaa luonnottomana: ”- Sano mitä sanot, mutta minusta tässä on jotain – sopimatonta. Suorastaan luonnotonta. Juuri niin, luonnoton on oikea sana. Tällaista ei yksinkertaisesti tapahdu.” (IV 109)

Elsa näyttäytyy tarinassa ikään kuin Emilin vastakohtana: Emil on enemmän lapsi, joka suhtautuu pelikaaniin avoimin mielen, Elsa taas on jo omaksunut aikuisille ominaisia tapoja tarkastella maailmaa. Elsan ikää ei kerrota kirjassa suoraan, mutta hän vaikuttaa olevan Emiliä hiukan vanhempi. Jo se, että Elsa käyttää termiä ”luonnollinen”, kertoo hänellä olevan takanaan historiaa, jonka perusteella hän määrittelee, mikä hänen mielestään on luonnollista ja mikä ei. ”Luonnollisuus” ei ole neutraali termi, vaan se saa erilaisia sisältöjä esimerkiksi tulkitsijansa arvomaailman ja taustan mukaan (Aaltola 2013a, 15). Elsaa ei kuitenkaan kuvata pahana. Pikemminkin hän toimii niin kuin ihmisille on tyypillistä, ja Emil taas näyttäytyy jonakin poikkeavana.

Elsan epäluulo tarttuu myös Emiliin, ja nähdessään pelikaanin hymyilevän hän pohtii:

”Eläin ei hymyile”, Emil ajatteli. ”Mutta tämä hymyilee. Voiko se silloin olla eläin?”

Epäluulo kaiheri hänen rinnassaan, mutta hän ei oikein itsekään tiennyt, mihin se nimenomaisesti kohdistui. Elsa suututti häntä, Elsa oli sen virittänyt. (IV 110)

Pelikaanin ilmeet eivät ole aiemmin häirinneet Emiliä, joten hänessä on tapahtunut Elsaan tutustumisen myötä jokin muutos. Ylipäätään ajatuksen ”eläin ei hymyile” omaksuminen vaikuttaa erikoiselta ja ulkoapäin tulleelta. Myös se, että Emil yhtäkkiä kokee ongelmalliseksi sen, ettei tiedä onko pelikaani ihminen vai ei-

inhimillinen eläin vai jotain siltä väliltä, on oleellista. Lapsenuskossa ollessaan asialla ei ollut hänelle väliä. Yhtäkkiä Emil kokeekin tarvetta lokeroida pelikaani, ja ahdistuu kun ei kykene siihen. Emilin rintaa kaiheartava epäluulo ei välttämättä kohdistu vain pelikaanin olemukseen, kuten hän itsekin myöntää. Epäluulon voi tulkita kohdistuvan yhtä lailla Elsaan ja tunteisiin, joita tyttö hänessä herättää. Pelikaani edustaa eläimyyttä ja Elsa ihmisyyttä, eikä Emil tiedä kumman puolella olla.

Elsan kautta näkyy myös toinen tekijä, joka ohjaa lukijaa ymmärtämään, että Emil on kasvamassa ulos lapsuudesta: ”Silloin Emil huomasi häkeltyen, että Elsallakin oli jo pienet rinnat” (IV 103). Emil kiinnittää huomion Elsan rintoihin, joka viittaa siihen, että hän on ehkä kiinnostunut Elsasta enemmänkin kuin vain ystävänä. Toisaalta Emil on huomiostaan häkeltynyt: häkellyttävätkö häntä Elsan rinnat, vai se, että hän huomaa kiinnittävänsä niihin huomiota? Mahdollinen seksuaalissävytteinen kiinnostus Elsaa kohtaan selittää myös osaltaan sitä, miksi Emil kokee pelikaanin yhtäkkiä hävettävänä seuralaisena: Elsa on antanut ymmärtää, että pelikaani on huvittava, ja Emil tahtoo näyttää Elsan silmissä mahdollisimman kiinnostavalta ja vakavasti otettavalta.

Oleellinen osa Emilin kasvua on muutos hänen mielikuvassaan omista vanhemmistaan. Vanhempien ero on oletukseni mukaan ollut muutoksen käynnistäjä, sillä ero on muuttanut sen, mikä lapselle on aiemmin ollut varmaa: vanhemmat yhteisenä yksikkönä ja elämän peruspilarina on yhtäkkiä repeytynyt erilleen. Isästään Emil alkaa vieraantua muutettuaan äitinsä kanssa kaupunkiin ja isän löydettyä uuden naisystävän. Pettymystä isään lisää se, että tämä pimitti Emililtä tiedon Jeppe-koiran kuolemasta.

Myös suhde äitiin on muutoksen alla, koska äiti on alkanut käyttäytyä uudella ja vieraalla tavalla kaupungissa. Äiti joutuu tekemään kaupungissa hurjasti töitä, eikä hänen aikansa ja energiansa tahdo riittää Emilille. Lisäksi äiti vaikuttaa vähintään surulliselta, ellei jopa masentuneelta, ja purkaa pahaa oloaan alkoholiin. Emil alkaa nähdä äitinsä ensi kertaa ihmisenä, ei äitinä, kun äiti tulee eräänä yönä kotiin humalassa:

Sen jälkeen Emil katsoi äitiä uusin silmin. Hän ei enää nähnyt sitä äitiä, joka oli aina-läsnäoleva ja aina sama, kuin ikuinen, vaan ihmisen, jossa oli paljon vierasta ja hämmentävää. Ihmisen joka järkkyy. Se teki hänet levottomaksi.

Äiti oli ollut aina siinä, hänen edessään, mutta oli niin kuin hän ei olisi koskaan katsonut suoraan äitiin vaan maailmaan ensin hänen lävitseen ja sitten hänen ohitse. (IV 131)

Lapselle omat vanhemmat ovat jotain muuta kuin muut ihmiset, jotain ikuisesti muuttumatonta ja vain heitä varten olemassa olevaa. Kasvamiseen väistämättä kuuluu sen ymmärtäminen, että vanhemmat ovat myös muuta; heissäkin on vierasta, joka ei lapselle avaudu. He ovat olemassa muutenkin kuin lastaan varten. Lapsen tapa nähdä maailma vanhempiensa kautta alkaa murtua, ja Emil alkaa sekä nähdä äitinsä ihmisenä että maailman omin silmin, ei äidin kautta välittyneenä. Eikä tämä maailma näytä enää niin idylliseltä, millaisena Emil sen koki asuessaan vielä lapsuudenkodissaan kummankin vanhempansa kanssa. Samoin kuin pelikaanin myöhemmin, Emilin silmät avautuvat sille, että maailmassa tapahtuu pahoja asioita, asioita, joita hän ei ymmärrä.

Emil sanoo kokeneensa äitinsä olleen ennen ”kuin ikuinen”, joka on jälleen viittaus Emilin aikakäsityksen muutokseen. Vanhempien elämänmuutos on johtanut siihen, että Emil on alkanut ymmärtää paremmin menneisyyden käsitteen ja sen, ettei mikään ole todella ikuista. Toisaalta pelikaani sanoo kirjassa eläimen olevan ikuinen, mutta eläinten niin sanottua ikuisuutta käsittelen tutkimukseni neljännessä luvussa. Konkreettisella tasolla mikään ei ole ikuista, ja Emiliä tämän ymmärtäminen vie kauemmas lapsuudesta ja lähemmäs aikuisuutta ja, näin tulkitsem, ihmisyyttä.

Kirjassa toistuu ulkopuolelta tuleva ajatus Emilistä hyvänä ihmisenä. Mummon Emilille lähettämässä kirjeessä hän sanoo: ”Toivon sinun tulevan hyväksi ihmiseksi. Hyvä ihminen on harvinaisuus elämässä.” (IV 143). Myös pelikaani kutsuu Emiliä hyväksi ihmiseksi: ”Sinä olet harvinaisuus ihmisten joukossa, sinä et oikein muistuta ihmistä, niin kuin minä kai sanoin jo silloin kun me kohtasimme ensi kerran. Sinä olet hyvä.” (IV 147)

Mummon mukaan hyvät ihmiset ovat harvinaisia. Emil ei ole vielä hyvä ihminen, mikä on jälleen viittaus siihen, ettei lapsi ole ihminen. Emil voi *tulla* hyväksi ihmiseksi, eli siis hyväksi aikuiseksi. Hyvyyden tai sen puutteen yhdistäminen aikuisuuteen viittaa myös siihen, etteivät hyvyys ja pahuus ole vielä läsnä lapsissa,

vaan ovat ominaisuuksia, jotka kasvavat ihmiseen tai tulevat esiin vasta vanhempana. Toivoessaan Emilistä hyvää ihmistä mummo toisin sanoen toivoo, ettei tästä tule paha. Mummon mukaan hyvä ihmisyyden on harvinaista, mikä tarkoittaa, että ihmiset ovat hänen mielestään yleisemmin pahoja. Väite tukee käsitystä, jonka pelikaani saa ihmisistä: hänen nähdäkseen ihmiset ovat taipuvaisia tekemään pahaa tekojen näennäisestä järjettömyydestä huolimatta.

Myös pelikaanin toteamus siitä, ettei Emil muistuta ihmistä, korostaa tulkintaani, että Emil on lapsena vasta kasvamassa ihmisyyteen. Ihmiseksi kasvamiseen liittyy olennaisesti moraalikäsitteiden omaksuminen. Koska ihminen muista eläimistä poiketen on moraalitietoinen, se tuo myös mukanaan vastuun toimia moraalisesti. Lapsi ei vielä ymmärrä moraalien käsitettä samoin kuin aikuinen, eikä myöskään joudu tekemään moraalisia valintoja.

Tulkitsen *Ihmisen vaatteissa* -kirjan sanoman niin, että hyvän ihmisen moraalikäsite ohjaa häntä välittämään toisista olennoista lajirajoista riippumatta. Yleisestihän näin ei ole, vaan ei-inhimillisiä eläimiä pidetään moraalisesti vähemmän arvokkaina kuin ihmisiä. Tämä käsitys ei-inhimillisten eläinten arvottomammasta elämästä mahdollistaa niiden käyttämisen ihmisten tarpeisiin (Francione 2013, 113). Koska Emil suhtautuu toislajiseen eläimeen vertaisenaan ystäväystyessään pelikaanin kanssa ja vapauttaessaan tämän kirjan lopussa eläintarhasta, hän näyttäytyy hyvänä ihmisenä, ja sellaiseksi pelikaanikin hänet tunnistaa.

Kuten Salla Tuomivaara (2015, 66) kirjoittaa, myös ihmisten oikeudet varmistetaan sillä, että opettelemme ja opetamme lapsemme kunnioittamaan kaikenlaista elämää; emme vain ihmisten, vaan myös itsestämme poikkeavien olentojen. Voi siis ajatella, että ihminen, joka on hyvä toisille lajeille, on todennäköisemmin sitä myös ihmiselle. Moraaliset teot eivät saisi rajoittua vain oman lajimme väliseen kanssakäymiseen.

Vaikka ei-inhimillisten eläinten kohtelussa on edetty parempaan suuntaan, ei niiden moraalista asemaa edelleenkään tunnusteta ihmisen veroiseksi. Ennen 1800-lukua ei-inhimillisiä eläimiä pidettiin esineinä, joita eivät suojelleet minkäänlaiset lailliset tai moraaliset velvoitteet. Filosofin René Descartes (1596-1650) tunnetusti piti ei-inhimillisiä eläimiä pelkkinä tunnettomina koneina, joilla ei ole sielua. Kartesilaisen näkemyksen mukaan ihmisillä ei siis ollut mitään moraalisia velvoitteita ei-inhimillisiä

eläimiä kohtaan. Jos eläimen vahingoittamisesta olikin seuraamuksia, se johtui siitä, että eläin oli toisen ihmisen omistuksessa ja sen vahingoittaminen aiheutti kyseiselle ihmiselle esimerkiksi taloudellista haittaa. (Francione 2013, 114.)

Suhtautumisessa ei-inhimillisten eläinten moraaliseen asemaan alkoi tapahtua muutosta, kun eläinsuojeluteoria sai alkunsa utilitarististen filosofien Jeremy Benthamin (1748-1832) ja John Stuart Millin (1806-1873) toimesta. Ei-inhimillisten eläinten kognitiivisten kykyjen sijaan alettiin painottaa niiden kykyä kärsiä ja kärsimyksen moraalista arvoa. Oleelliseksi nousi siis ei-inhimillisten eläinten tuntoisuus, niiden kyky kärsiä ja tuntea mielihyvää. Bentham ja Mill eivät kuitenkaan pitäneet ei-inhimillisten eläinten hyväksikäyttöä ja tappamista moraalisesti vääränä, kunhan niille ei aiheutettu tarpeetonta kärsimystä. (Francoine 2013, 115.)

Tällainen näkemys eläinten moraalisesta arvosta on edelleen vallassa. Eläimiä käytetään järjestelmällisesti hyväksi, mutta lakiin on kirjattu säännöt, joilla pyritään takaamaan, ettei niille aiheuteta tarpeetonta kärsimystä. Eläintensuojelijat eivät toki jaa valtanäkemystä siitä, millaiset elinolot ovat esimerkiksi tuotantoeläimille inhimilliset, miten määritellään tarpeeton kärsimys ja millainen käytös ei-inhimillisiä eläimiä kohtaan on liian julmaa ollakseen laillista. Ei-inhimillisten eläinten moraalinen arvo on siis riippuvainen ihmisten välisistä sopimuksista. Asiat voisivat olla toisinkin, jos yleinen mielipide olisi, että ei-inhimilliset eläimet ansaitsevat tasavertaista moraalista kohtelua ihmisten kanssa.

Tulkitsen siis *Ihmisen vaatteissa* toistuvan toiveen Emilin hyvästä ihmisyydestä liittyvän kaikkien elävien olentojen tasavertaisuuteen uskovaan maailmankatsomukseen. Emil toimii kirjassa vastoin konventioita: hän ystävystyy pelikaanin kanssa ennakkoluulottomasti, vaikka tietää ettei se ole ihminen. Hän jatkaa ystävyyttä silloinkin, kun se tuomitaan ulkopuolisten toimesta ja kun hän sen vuoksi alkaa epäillä ystävyyttä itsekin. Lopulta hän vielä vastoin yhteiskunnan sääntöjä vapauttaa pelikaanin eläintarhasta ja tahtoisi jopa hylätä ihmisyyhteisön ja muuttaa elämäänsä pelikaanin kanssa luontoon.

Lastenkirjallisuudessa toistuukin teema lapsista tekemässä toisin kuin aikuisten maailmassa on sovinnasta: olemaan tottelemattomia ja rikkomaan sääntöjä (Heikkilä-Halttunen ym. 2011, 15). Emil tekee toisin kuin häneltä odotetaan, koska se on hänen

mielestään oikein. Näin Emil tulkinnassani rinnastuu eläinten- ja luonnonsuojelijaan, joka seuraa omaa moraalitajuaan vastaan yhteiskunnan normeja.

Tulkintani Emilin kasvamisesta lapsuudesta kohti aikuisuutta ja ihmisyyttä tukee aiemmin esittämäni ajatusta ihmisyydestä prosessina, johon kasvetaan, ja eläimyydestä synnynnäisenä ominaisuutena. ”Eläimen” ja ”ihmisen” käsitteet ovat käyneet ajan saatossa läpi monta muotoa, ja käsitteiden suhdetta koskevien asenteiden kannalta meidän voi katsoa elävän yhä pitkälti valistuksen aikaa. Valistuksesta periytyvässä ajattelussa ideaali on, että ihmisyyys piirtyy rationaalisen vapauden alueeksi, jolle eläimyyks muodostaa rajan. Valistusajattelussa ihminen ei voi kuitenkaan enää ottaa ihmisyyttään annettuna, vaan hänen on järkensä kautta otettava siitä vastuu. Immanuel Kantin tunnetun määritelmän mukaan valistus merkitsee juuri ihmisen kypsymistä järkensä aikuisuuteen, kasvamista täyteen ylevään mittaansa vailla eläimellisiä haluja. (Teittinen 2014, 157.)

Ihmisen vaatteissa pelikaani kokee tällaisen toisen syntymän sulautuessaan ihmisten kulttuuriin. Ei-inhimillinen eläin vain on valistuksen ajattelussa poissuljettu ihmisen piiristä: eläimen tehtävänä on toimia kuvana siitä, mitä valistunut ihminen ei ole. Pelikaani rikkoo ihmisyyden rajaa radikaalisti tunkeutuessaan ihmiskulttuuriin ja omaksuessaan sen. Toisaalta lopulta hänet suljetaan siitä ulos, sillä ihmiseksi tulemiseen ei riitäkään pelkkä järjen aikuisuus, vaan pelikaani on ikuisesti suljettu ulkopuolelle ihmisyydestä hänen ollessaan väärää lajia. Emilille tie ihmisyyteen taas on avoinna.

Valistuksen ajatus ”täyteen mittaansa” kasvaneesta ihmisestä ilman eläimellisiä haluja on kuitenkin epärationaalinen. Kulttuuriin ja ihmisyyteen kasvaminen ei poista sitä, että ihminen edelleen on eläin siinä missä muutkin lajit. On tyypillistä ajatella, että inhimillisiä ja täten ihmisille kuuluvia asioita ovat monet myönteiset asiat, kuten eettisyys ja tunteet sekä järki ja rationaalisuus. Eläimiin eli eläimellisyyteen taas liitetään negatiivisia asioita, kuten vaistojen tai viettien varassa toimiminen, väkivaltaisuus ja kontrolloimattomuus. Kuitenkin jälkimmäiset ominaisuudet ovat tyypillinen osa ihmislajin toimintaa. (Tuomivaara 2015, 63.) Ihminen ei siis pääse eroon eläimellisistä puolistaan. Toinen kysymys on, miten rehellistä on ylittääään jaotella ominaisuuksia inhimillisiin ja ei-inhimillisiin, ja millaisiin pinttyneisiin asenteisiin kyseiset jakolinjat perustuvat.

Kirjan nimi *Ihmisen vaatteissa* ohjaa ajatukset vaetetettuun eläimeen. Sellainen on myös ihminen itse. Pieni lapsi on aikuista helpommin ymmärrettävissä vaatteisiin puetuksi eläimeksi, koska vauva ei vielä pukeudu itse eikä omasta tahdostaan. Pukemisen voikin nähdä tapana riistää ihmiseltä yhteys muihin lajeihin, erottaa se omakseen, kaikista muista poikkeavaksi. Aikuiselle alastomuus ei enää ole sosiaalisesti hyväksyttyä muualla kuin erikseen määritellyissä tilanteissa. Vaatteet siis tuovat valtaa, koska se antavat ihmiselle näkyvän tavan erottaa itsensä muista lajeista. Toisaalta vaatteet ovat myös pakote, jota ilman ihminen ei modernissa yhteiskunnassa voi elää. Ne ovat yksi tapa riistää vapauttamme, sillä meillä ei ole yksilönvapautta päättää olla vaatettamatta itseämme.

Emil on kirjassa kasvamassa vähitellen kohti aikuisuutta ja saa jo osaltaan maistaa aikuisten maailmaa, jossa erilaisuutta ei katsota yleisesti hyvällä ja jossa elämää määrittävät usein kovat arvot. Emilin äiti on työnsä ja alkoholin vanki, yhteys isään taas on vanhempien avioeron myötä poikki. Pelikaani rakastaa taiteita ja tieteitä, mutta kaikessa uskomattomassa sivistyksessään ja hyväkäytöksisyydessäänkään ei onnistu lunastamaan paikkaa ihmisten joukossa. Välissä on ylittämätön raja, lajiraja. Tämän rajan synnyttää ihmisen halu pitää kiinni erityisyydestään, varata ihmisyyteen liitetyt piirteet vain itselleen. Jos inhimillisyyden piiriä laajennettaisiin, menettäisi ihminen samalla paikkansa muista eläimistä poikkeavana olentona.

Emilille ihmisyyys sellaisena, millaisena aikuiset sen käsittävät, on vielä monelta osin epäselvää. Lapsen vilpittömyydessään hänellä on vielä täydet valmiudet oppia katselemaan maailmaa hyväntahtoisesta kulmasta. Kirjan käänteet antavat ymmärtää, että Emilillä on kuin onkin edellytykset kasvaa hyväksi ihmiseksi. Kirjan viimeisessä lauseessa Emil vielä viimeisen kerran rinnastetaan eläimeen: ”Poika tihensi askeleitaan. Niin kuin eläimet taivaan tummuessa kiirehtivät pesäkoloihinsa niin pyrki hänkin kaupunkia kohti.” (IV 158) Emil on eläin siinä missä pelikaanikin, mutta hänen kotinsa on kaupungissa, pelikaanin pesä taas rannikolla. Kaupungissa Emilin on nyt opittava elämään ja omaksuttava siis ihmisten kulttuurille ominainen tapa elää. Hänen on kasvettava aikuiseksi ja tultava ihmiseksi, vaihtoehtokaan ei ole. Hänellä on kuitenkin vapaus valita, millaisena haluaa ihmisyyttään toteuttaa: ottaen osaa konventioihin vai niitä vastustaen.

4. MITÄ ON IHMISYYS

4.1 Ihmisen vaatteissa - voiko ihmisyydestä riisuutua?

Ihmisyysden käsite on kiinnostanut ihmisiä kautta aikojen, ja kysymys siitä, mitä ihmisyyys on, on loputtoman koluttu ja silti edelleen kiinnostava aihe niin kirjallisuudessa kuin muillakin taiteen aloilla. Posthumanistisessa ajattelussa ihmisen rinnalle asettuvat ei-inhimilliset eläimet ja koneet. Posthumanismissa kaikki lähtee ihmisen käsitteen ja ihmisen paikan uudelleenmäärittelystä. (Lummaa & Rojola 2014, 13.) Ihmisen ja koneen suhde on taiteessa tiuhaan käsitelty aihe, jossa nykypäivänä oleelliseksi kysymykseksi on noussut alati kehittyvä tekoäly ja sen mahdollisuus omaksua inhimillisiä piirteitä.

Yhtä lailla tänä päivänä eläinten oikeudet puhuttavat yhä enemmän ja esimerkiksi kasvissyönnä näyttäytyy koko ajan normaalimpana valintana. Silti esimerkiksi vegaanisen elämäntavan valinneista ihmisistä puhuttaessa puhutaan edelleen hyvin pienestä marginaalista. Kuten Elisa Aaltola kirjoittaa, omaksumme ihmiskeskeisen identiteetin ”luonnollisena”. Ihmiskeskeiseen identiteettiin kuuluu kyseenalaistamattomana se, että ihminen syö lihaa ja suhtautuu ei-inhimillisiin eläimiin lähtökohtaisesti välineinä. Näin eläinsuhde otetaan vastaan annettuna ja ennalta määrättynä, muuttumattomana. Tässä tilassa väitteet siitä, että eläimiin tulisi suhtautua toisin, tuntuvat kummallisilta ja jopa naurettavilta. (Aaltola 2013b, 290.)

Tiedämme, että biologisesti myös ihmiset ovat eläimiä. Emme siis ole jotain ei-inhimillisistä eläimistä irrallista, vaan osa samaa jatkumoa. Darwinilaisen evoluutioteorian sisäistäneen on vaikea tätä kieltää. Silti ei-inhimilliset eläimet tahdotaan nähdä jonakin ihmiselle vastakkaisena ja etenkin alempiarvoisena. Haluamme tiukasti uskoa, että eläin on sitä mitä ihminen ei, että eläin on toiseutta, jota voimme käyttää hyväksi. (Tuomivaara 2015, 57.) Ei-inhimillisten eläinten toiseuttaminen on varsin yleistä: tekemällä ne kasvottomiksi, typistämällä objekteiksi subjektien sijaan, oikeutamme niiden riistämisen tuottaaksemme itsellemme mielihyvää (Aaltola 2013b, 296).

Jouni Teittinen (2014, 156) väittääkin, ettei kulttuurimme ole kyennyt todella sisäistämään evoluutiota. Vaikka yleisesti myönnetään ihmisen kehittyneen eläimistä ja olevan siis itsekin eläin, samalla korostetaan ihmisen olevan tämän lisäksi jotain muuta. Elisa Aaltolan (2013a, 11) mukaan eläimet tahdotaan nähdä esimerkkinä puutteellisuudesta ja ihminen määritellään niiden vajavaisuuden vastakohdaksi. Ihmisyys on helpompi määritellä sen kautta, mitä eläinten ei uskota olevan. Sen sijaan että kerrotaisiin, millainen ihminen on, keskitytään usein kartoittamaan, miten hän eroaa muista eläimistä.

Yksi vastaus darwinilaisen evoluution samanaikaiseen omaksumiseen ja kieltämiseen on itsepetos. Itsepetoksessa eläessämme tiedämme jotain, mitä emme halua tietää ja arjen tasolla päädymme sivuuttamaan tuon tiedon toimien sen vastaisesti. Onkin hämmäntävää, miten yleistä tällaisessa syvän paradoksin tilassa eläminen on. Kun samanaikaisesti tiedämme ja emme tiedä, valitsemme usein mukavamman vaihtoehdon, tietämättömyyden. (Aaltola 2015, 298.) Esimerkiksi kieltäytyminen teurastusvideoiden tai tehotuotantolaitoksilla otettujen valokuvien katsomisesta liittyy samaan paradoksiin: tiedämme totuuden, mutta kieltäydymme ottamasta sitä vastaan, koska emme halua kantaa seurauksia tuon tiedon omaksumisesta.

Ihmisen erottautuminen muista eläimistä lähtee yksinkertaisimmillaan jo siitä, että olemme luoneet kategoriat ”ihminen” ja ”eläin”, jolloin eläin-sanan alle pakotetaan koko eläinkunnan valtava kirjo. Eläimet ovat *vain* eläimiä, alemman kategorian edustajia. Ottaessa huomioon eläinkunnan uskomattoman laajuuden ja monimuotoisuuden, riistää eläin-sanan käyttö näiltä eri lajeilta ja yksilöiltä niiden ainutlaatuisuuden. Siitä huolimatta, että eri eläinlajit eroavat mittavalla tavalla toisistaan, länsimaisessa kulttuurissa istuu tiukasti käsitys siitä, että juuri ihminen on kategorisesti erilainen verrattuna muuhun eläinkuntaan. (Aaltola 2013a, 9.)

Biologisessa mielessä ihminen on kuitenkin hyvin tyypillinen nisäkäs. Kaikille ruumiinosillemme löytyy vastineet toisista nisäkkäistä. Tämä koskee myös aivojamme, sillä kaikkien nisäkkäiden aivoissa on pitkälti samat osat. Näin ollen on oletettavissa, että myös mielen toiminnassa on paljon yhtäläisyyksiä eri lajien välillä, kuten Darwin esitti jo 1800-luvulla. (Viitala 2015, 196.)

Taide mahdollistaa ihmisen ja ei-inhimillisen eläimen eroilla ja rajoilla leikkimisen. Tutkimalla tuota rajaa voidaan kyseenalaistaa, onko mitään selkeää rajaa oikeasti olemassakaan. Tarina ei-inhimillisen ja inhimillisen rajalla olevasta olennosta yrittämässä sulautua ihmisten joukkoon on kulttuurissamme tuttu jo pitkän ajan takaa. Maailman ensimmäisenä tieteiskirjanakin pidetty Mary Shelley'n *Frankenstein* (1818) on yksi ikonisimmista. Frankensteinin hirviöstä on tullut yksi maailman tunnetuimmista populaarikulttuurin hirviöistä, jonka kauhistuttavuutta luo kiinnostavasti sen ihmismäisyys, johon sekoittuu jotain vierasta. Ihmisruumiinosista koottu hybridi kauhistuttaa, koska se kaihtaa lajimäärittelyjä ja kyseenalaistaa oletukset ihmisyydestä.

Sekä *Frankenstein* että *Ihmisen vaatteissa* herättävät samoja kysymyksiä: Missä menee raja inhimillisen ja ei-inhimillisen välillä? Onko ihmisyyys lopulta vain ulkonäkökysymys: sisimmältään inhimillinen hirviö ei kelpaa, ei myöskään ihmisen vaatteisiin pukeutunut lintu? Tällaisten teosten äärellä huomio kiinnittyy siihen, miten ongelmallisia ja sopimussidonnaisia ihmisyyden rajaukset ovat. Ihmisen on esimerkiksi mahdollista vammautua onnettomuudessa niin pahasti, että hänen ulkonäkönsä muuttuu vieraaksi, epäinhimilliseksi. Myös kehitysvammaisten joukossa on yksilöitä, jotka eivät täytä perinteisiä ihmisyyden kriteereitä, kuten esimerkiksi pysty tuottamaan inhimillistä kieltä (Tuomivaara 2013, 70).

Frankensteinin hirviön ja pelikaanin erona on se, että hirviö on ihmisen luomus, toisin kuin pelikaani. Esimerkki pelikaanin kaltaisesta, ihmisyyden omaksuvasta ei-inhimillisestä eläimestä taas on apina Franz Kafkan novellissa ”Selonteko Akatemialle” (1917). Novellissa apina on tullut ihmisten kiinniottamaksi, ja kun muuta pakotietä vankina olemisesta ei ole, sen on ”lakattava olemasta apina”, aivan kuten pelikaanikin pakotetaan luopumaan linnunelämästään ja muuttumaan ihmiseksi. Kumpikin teos siis esittää ajatuksen siitä, miten ei-inhimillisen eläimen ainoa selviytymiskeino ihmisen valtaamassa maailmassa on inhimillistyä.

Novellin apina korostaa, ettei missään nimessä halunnut matkia ihmistä, vaan teki sen ainoastaan pakon edessä. Asioiden oppiminen tuottaa sille kuitenkin mielihyvää ja vähitellen se oppiikin länsimaisen ihmisen sivistystason. Apinalle ihmisyyden omaksuminen on ainoa pakotie tilanteesta, johon se on ajettu, mutta ihmisyyys ei tee siitä vapaata. Vapaus näyttäytyykin novellissa samoin kuin Krohnin

romaanissa, eli vain ei-inhimillisille eläimille mahdollisena. Tulkitsenkin, että Krohnin pelikaanille käy lopulta paremmin kuin Kafkan apinalle: apina jää elämään ihmismäistä elämää ihmisten keskuuteen vailla vapautta, kun taas pelikaani pääsee vapaaksi eläintarhasta, hylkää ihmiselämän ja palaa takaisin omiensa pariin. Hylkäämällä omaksumansa ihmisyyden se valitsee vapauden.

Ajatus määrityksiä kaihtavasta olennosta, jossa on sekä inhimillisiä että ei-inhimillisiä piirteitä, usein kauhistuttaa ihmisiä, koska sitä ei pitäisi olla olemassa. Asiaan liittyvä epämukavuus kertoo myös olettamuksesta, jonka mukaan inhimilliset piirteet ovat vain ihmisille kuuluvia siitäkin huolimatta, että niitä mieluusti yhdistetään esimerkiksi lemmikkieläimiin. Tällaisessa tapauksessa eläin inhimillistetään ihmisen toimesta, joka on eri asia kuin itsellisesti inhimillisiä piirteitä omaksuva ei-inhimillinen olento. *Ihmisen vaatteissa* Elsa kauhistuu, kun ymmärtää herra Hyyryläisen olevan lintu, eikä hänen inhimillinen käsityskykynsä riitä asian ymmärtämiseen:

- Eihän sellaista tapahdu.
- Millaista?
- No ymmärräthän sinä. Että lintu puhuu ja käyttäytyy ja pukeutuu ja asuu niin kuin ihminen.
- En minäkään ole sellaisesta ennen kuullut. Kai se on hyvin harvinaista.
- Ei harvinaista vaan mahdotonta.
- Mutta kuitenkin sen on totta. (IV 109)

Fantasian keinoin mahdoton muuttuu mahdolliseksi, mutta ovatko ihmiset ja ei-inhimilliset eläimet todellisuudessaan niin kaukana toisistaan? Kirjassa Emilin lapsenuskko peilautuu Elsan epäilykseen. Emil ei ole ennen Elsaan tutustumista kyseenalaistanut ihmiskieltä puhuvaa ja ihmisen vaatteisiin pukeutuvaa pelikaania. Vilpittömin, kiinnostunein silmin maailmaa katselevalle lapselle ihmisyyden määritelmä on siis joustavampi kuin aikuiselle, joka on oppinut määrittelemään asiat, rajaamaan ja sulkemaan pois. Emilille pelikaani on mahdollinen, Elsalle mahdoton.

Ihmisyys määrittely perustuu pitkälti juuri pois rajaamiseen. Ihminen on jotakin, mitä eläin ei ole, ihmisyyden on olemassa vain peilattuna ei-inhimilliseen eläimeen. Ei-inhimilliset eläimet suljetaan ihmisistä erillisiksi vetoamalla esimerkiksi niiden kyvyttömyyteen tuottaa inhimillistä kieltä. Ei-inhimillisten eläinten oikeuksia puolustaessa vedotaan usein niiden kykyyn kärsiä. Kärsimyksen kysymys asettaa

monet ei-inhimillisille eläimille tekemämme asiat kyseenalaiseen valoon, sillä niiden kärsimystä voi olla vaikea arvioida varmoin perustein. Ihmiset tekevät oletuksia toisten kärsimyksestä ja sen perusteella päättävät, minkä asioiden tekeminen niille on ”oikein” tai ”väärin”. (Dawkins 2013, 33.) Pelkkiin olettamuksiin perustuva päätöksenteko toisen elävän olennon elämästä on moraalisesti riskialtista.

Ihmisen vaatteissa pelikaani rikkoo montaa ihmisen ja ei-inhimillisen eläimen välille määritettyä rajaa, mutta ei silti tule hyväksytyksi osaksi ihmisyyhteisöä, mikä osoittaa rajojen keinotekoisuuden. Ihminen tahtoo pitää kiinni ainutlaatuisuudestaan, johon perustuu myös eläinten hyväksikäyttö ja kaltoinkohtelu. Jos eläimille myönnettäisiin samat oikeudet kuin ihmisille, jos niillä todettaisiin olevan itseisarvo, menettäisi ihminen samalla oman paikkansa luomakunnan huipulla.

Pelikaani ei voi elää tasavertaisena ihmisten kanssa, koska hän ei ole ihminen. Osana ihmismaailmaa hän voisi elää, mutta vain eläintarhan kaltereiden takana, vangittuna. Häneltä rapisevat pois kaikki hänen omaksumansa hyvät ominaisuudet heti, kun ihmiset havaitsevat, ettei hän olekaan lajiltaan ihminen. Myönteinen asenne, joka monilla pelikaanin naapureilla on tätä kohtaan ollut, unohtuu, ja pelikaani passitetaan eläintarhaan. On kuin ihmiseksi naamioitunut lintu olisi uhka ihmisyydelle, joka täytyy viedä pois niin nopeasti kuin mahdollista. Ei kuitenkaan hävittää, vaan sulkea eläintarhaan ihmisten huvitukseksi. Pelikaani muuttuu silmänräpäyksessä subjektista objektiksi.

Ihmisten suhtautuminen ei-inhimillisiin olentoihin nojaa vahvasti spesismiin eli lajisortoon. Peter Singerin mukaan suurin osa ihmisistä onkin spesistejä. Eläinkokeet ja eläinten lihan syöminen ovat spesismin merkittävimpiä muotoja yhteiskunnassamme. Toiset ei-inhimilliset eläimet joutavat lautaselle, kosmetiikkateollisuuden uhreiksi ja kenkien materiaaliksi, kun taas toiset saavat osakseen inhimillistystä ja niiden itseisarvo myönnetään. Omat mieltymyksensä tyydyttääkseen ihminen sallii tiettyjen eläinlajien vangitsemisen, kiduttamisen ja tappamisen. (Singer 2013, 76.)

Spesismissä ei oteta huomioon lajien yhtäläisyyksiä tai vähätellään niitä omaksi hyödyksi. Spesismi myös perustuu usein ennakkoluuloille, kun esimerkiksi ihmisestä ulkoisesti poikkeava elämänmuoto epäinhimillistetään ja oletetaan kognitiivisesti kyvyttömäksi. Esimerkiksi apinalajit ihmisen on helpompi uskoa älykkäiksi, koska ne

muistuttavat meitä. Ihmisen on paljon helpompi tunnustaa biologinen kuin eettinen suhteensa muihin eläinlajeihin. (Vilkkä 1998, 69.)

On siis helpompaa nähdä inhimillistä ei-inhimillisessä eläimessä, joka muistuttaa itseä tai on itselle tuttu ja rakas. Koemme usein vieraan epäinhimillisenä ja tutun inhimillisenä. Näkemykseni mukaan ideaalitulanteessa olennon oikeuteen elää ei vaikuta se, kuinka paljon inhimillisiä ominaisuuksia pystymme siitä peilaamaan. On kuitenkin yleistä, että epäinhimilliseksi koettuun olentoon on vaikea samaistua. Epäinhimillistäminen on myös tehokas keino toiseuttaa. Esimerkiksi maahanmuuttokeskustelussa toistuu usein asetelma vieraista *niistä* vastakkaisina *meille*.

Ei olekaan lainkaan tavatonta sulkea myös ihmisryhmiä ulos ihmisyydestä. Kautta historian ihmisryhmät ovat sijoittaneet toisia ihmisryhmiä lähemmäksi eläimiä kuin itsensä oikeuttaen näin näiden ryhmien alistamisen ja kaltoinkohtelun. Eläimellistämistä on käytetty niin naisiin, toisen ihonvärin omaaviin, vammaisiin ja mielisairaisiin, kuin vihollisryhmiin sodassa ja muissa konflikteissa. Voidaan ajatella, että nimenomaan eläinten alistaminen ja toiseuttaminen on toiminut mallina tehdä samoin myös toisille ihmisille (Tuomivaara 2013, 60). Ihmisyyys ei siis ole mitään absoluuttista, se on aina rajanvetoa ja valintoja.

Kuten jo aiemmin kirjoitin, pukeutuminen on yksi tapa vetää raja ihmisen ja toisten lajien välille. Kun lapsi tulee siihen ikään, että ymmärtää ettei ihmisen sovi olla ilman vaatteita, hän ottaa askeleen pois elämyydestä kohti ihmisyyttä. Hän alkaa ymmärtää ihmiselämään kuuluvia rajoja ja sääntöjä. Vaatteet päälle vetäessään ihminen erottautuu, muuttuu eläimeksi ihmisen vaatteissa.

Toki ei-inhimillisiä eläimiäkin puetaan, mikä taas kertoo tarpeestamme inhimillistää niitä. Lemmikkikoiralle tehty villapaita on osoitus siitä, että lemmikki on vähän enemmän kuin vain eläin: se on perheenjäsen, yksilö, joka vaatteella erotetaan lajitovereistaan. Omistaja voi ajatella lemmikkinsä pukemisen rakkaudenosoituksena, mutta se on myös merkitsemistä, omistamisen osoittamista.

Vaatteisiin pukeutuneet eläimet ovat tuttuja etenkin lastenkirjallisuudesta, jonka traditioon ne kuuluvatkin erottamattomasti (Heikkilä-Halttunen ym. 2011, 24). Vaatetettu ja usein myös kahdella jalalla kulkeva satueläin on sekoitus ei-inhimillistä eläintä ja ihmistä, luotu kertomaan lukijalle jotain ihmisestä, toimimaan peilinämme.

Saduissa eläimet harvemmin kertovat mitään todellisesta eläimyydestä, vaan viekas kettu ja viisas pöllö ovat hahmoja, jotka on luotu kertomaan ihmiselle ihmisestä. Luonto ja eläimet toimivatkin varsin usein kirjallisuudessa taustana, jolle heijastetaan inhimillisiä toiveita, pelkoja ja ideologioita (Heikkilä-Halttunen ym. 2011, 15).

Kun pelikaani viedään *Ihmisen vaatteissa* -kirjan lopussa eläintarhaan, häneltä otetaan vaatteet pois. Vaatteiden mukana riisuutuu linnusta myös ihmisyyys, ja hänen olemuksensa palaa eläimelliseksi. ”Sen olemukseen oli palautunut arvokkuus, jonka ihmisvaatteisiin puettu eläin helposti menettää.” (IV 139), kuten Emil asian ilmaisee. Ihmisvaatteisiin pukeutunut tai puettu eläin on usein koominen hahmo, ja niin *Ihmisen vaatteissakin* esittää pelikaanin usein huvittavana. Toisaalta pelikaani itse rakasti koreita vaatteitaan, halusi pukeutua niihin eikä itse pitänyt ulkonäköään huvittavana. Hänelle pukeutuminen näyttäytyy kirjassa ihmiseksi naamioitumisen lisäksi myös aitona ilona, joka häneltä kuitenkin riistetään vain ihmisille varattuna ominaisuutena.

Pelikaanin joutuminen eläintarhaan aiheuttaa ristiriidan. Lukija on juuri saanut kymmenien sivujen ajan todistaa, miten kyvykäs olento lintu on, ja nyt se onkin yhtäkkiä suljettuna häkkiin vailla vapautta. Vaikka ihmistynyt pelikaani on tietenkin fantastinen tuotos, niin tällä asetelmalla teos herättelee ajatuksia myös realistisesta todellisuudestamme, missä älykkäät ja kyvykkäät eläimet suljetaan häkkeihin, jossa ne eivät voi toteuttaa lajityypillistä käyttäytymistään.

Oikeustieteen ja etiikan professori Martha Nussbaum (2013, 101) on kehittänyt ”toimintavalmiuksien teorian”, joka perustuu ajatukseen siitä, että jokaisella olennolla on kyky ja siten myös oikeus arvokkaaseen olemassaoloon ja elämään. Teorian tavoite on ottaa huomioon koko rikas toimintavalmiuksien kirjo, jota olento tarvitsee voidakseen elää arvokasta elämää, Nussbaumin sanoin ”kukoistaakseen”. Kukoistukseen ei riitä esimerkiksi elämä, joka ei tuota kipua, jos se tapahtuu vankeudessa. Ihmisen vangitsevat eläimet niin eläintarhoissa, tehotuotantolaitoksilla kuin myös joissain ihmiskodeissa eivät pääse toteuttamaan kukoistustaan, koska niillä ei ole mahdollisuutta toteuttaa lajityypillistä käyttäytymistään.

Kirjassa eläintarhaa kutsutaan eläinvankilaksi, mikä on kiinnostava sanavalinta, sillä ihmiselle vankilaan joutuminen on seuraamus rikollisesta käytöksestä. Mikä on telkien taakse joutuneiden ei-inhimillisten eläinten rikos? Tulevatko ne rangaistuksi siitä, etteivät kykene kielen avulla puolustamaan itseään ihmiseltä? Eläin kuin eläin

kyllä puolustaa vapauttaan ja henkeään, mutta kieleen eli kognitiivisiin kykyihin (toisin sanoen niiden puutteeseen) vedoten ihminen on ottanut oikeudekseen olla välittämättä siitä. Ei-inhimillisten eläinten rikos ja rangaistus on olemassaolo ihmisten hallitsemassa maailmassa.

Pelikaani laulaa eläintarhassa laulun, jonka viimeinen säkeistö rinnastaa ihmiset ei-inhimillisiin eläimiin: ”On sääli vankia ja vartijaa / ja sitä joka häkkiin kurkistaa. / Kohtalo sulki koppiin myöskin sen / joka meidät tuomitsi taa telkien.” (IV 142) Laulun kertoja säälii siis vangin lisäksi myös vanginvartijaa, sekä myös vankeuden sivustaseuraajaa, joka ei edes ymmärrä mitä näkee. Laulussa ihmisen sanotaan olevan telkien takana yhtä lailla kuin tämän sinne vangitsemien eläimien. Mikä on tuo ihmisen symbolinen häkki? Siitä esitän tulkintani seuraavassa luvussa.

4.3 ”Eläin on ikuinen” – ihmisen kuolevaisuuden merkitykset

- Eläin on ikuinen, koska se ei tiedä kuolevansa. Vain ihminen on todella kuolevainen. Minulle alkaa nyt uusi elämä, jolla ei ole loppua ensinkään. Mutta se elämä, jota minä elin sinun ja kaupungin kanssa, elämä ihmisenä, se päättyy nyt. (IV 156)

Tulkinnassani *Ihmisen vaatteissa* esittää yhdeksi ihmisen ja ei-inhimillisen eläimen suurimmaksi eroksi sen, että tietävästi ei-inhimillisillä eläimillä ei ole kykyä tiedostaa omaa kuolevaisuuttaan. Kuolema on Krohnin tuotannossa tiuhaan toistuva aihe. Teeman ympärille kiertyy esimerkiksi romaani *Unelmakuolema* (2004), mutta Pirjo Lyytikäisen (2018, 116) sanoin ”kuolemaa kohti oleminen” on läsnä Krohnin teosten maailmassa silloinkin, kun siinä ei edes kuvata henkilöhahmojen kuolemaa. Kysymykset elämästä ja kuolemasta ovat siis niin tiivis osa Krohnin filosofiaa ja hänen luomiaan kirjallisia maailmoja, että ne kuultavat läpi hänen kaikista teoksistaan.

Ihmisen vaatteissa esittää elämän olevan ei-inhimillisille eläimille ikuista, koska he eivät tiedä sen päättyvän. Muuttuessaan ihmismäisemmäksi pelikaani oppii historian käsitteen ja ymmärtää, ettei elämä olekaan loputon. Palatessaan kirjan lopussa takaisin lajitoveriensa pariin hänen on unohdettava ymmärryksensä ajankulusta voidakseen elää taas linnunelämää, luovuttava siis omaksumastaan

ihmisyydestä. Kun Emil ihmettelee, miksi pelikaanin on unohdettava kaikki uudet tietonsa ja taitonsa, pelikaani sanoo:

”- Minun täytyy. Muuten en voi elää eläimenä. Minun täytyy unohtaa vielä perustavampia asioita kuten kuolema. Minun täytyy tulla taas ikuiseksi.” (IV 155)

Onko ihmisen häkki siis kuolevaisuuden tiedostaminen? Kirjassa ei-inhimillinen eläin esitetään todella vapaana, koska sitä ei kahlitse tieto kuolevaisuudesta. Tässä kontekstissa täydellinen vapaus ei siis ole ihmiselle mahdollista, koska olemme ymmärryksemme vankeja. Vaikka kuolevaisuuden tiedostamattomuudesta seuraava ”ikuisuus” esitetään kirjassa ei-inhimillisten eläinten etuoikeutena, aiheuttaa reaali maailmassa oletus tästä niille kuitenkin paljon pahaa. Yksi perusteluista, jolla ihminen oikeuttaa ei-inhimillisten eläinten tappamisen, on juuri se, ettei niiden oleteta ymmärtävän kuolevansa.

Se, ettei tiedä kuolevansa, ei kuitenkaan tarkoita, etteikö haluaisi elää. Eläinten kuolemista voisikin ideaalisti tarkastella samasta näkökulmasta kuin ihmisten. Ihmisen kuolema ajatellaan yleensä pahaksi asiaksi. Tulkintaan vaikuttaa kuitenkin se, kuinka hyvinvointinen ihminen oli vielä eläessään. Terveen, nuoren ihmisen kuolema käsitetään usein tragediaksi, kun taas vanhan ja sairaan kuolema on luonnollinen ja jopa toivottava tapahtuma. Saman näkökannan voisimme laajentaa koskemaan kaikkia eläimiä. Jos ei-inhimillinen eläin on hyvinvoiva, sen voi olettaa tahtovan elää; se ei siis tahdo kuolla, siitä riippumatta tiedostaako se kuoleman inhimillisellä tavalla. Näin ajatellen kaikilla terveillä olennoilla olisi oikeus elää. (Norcross 2013, 466.)

Ei-inhimillisten eläinten kuoleman vähättely on tyypillistä kulttuurissamme, ja niiden kuoleman suremista pidetään helposti huvittavana ja pateettisena. Lemmikkieläimen sureminen ymmärretään, mutta ei kuitenkaan samassa määrin kuin kuolleen ihmisen sureminen, onhan kyseessä *vain* eläin. Havainnollistavaa on, ettei ole poikkeuksellista, että lemmikin menettäneeltä kysytään, aikooko hän ottaa tilalle uuden lemmikin. Edes lemmikkieläintä kaikista ei-inhimillisistä eläimistä ihmiselle läheisimpänä ei ajatella subjektina, vaan korvattavissa olevana. Niin kauan kuin ei-inhimillisen eläimen kuolemaa ei pidetä yhtä merkityksellisenä kuin ihmisen kuolemaa, sitä ei todella ymmärretä kuolemana, eikä myöskään sen elämää elämänä. (Taylor 2013, 97.)

Kuoleman merkitystä ihmistä ja ei-inhimillistä eläintä erottavana tekijänä ei siis voi kiistää. Kaikki elävä kuolee joskus, mutta ihmisen kuolemaansa liittämät merkitykset tekevät eron ihmisen ja muiden olentojen kuoleman välille. Kuolevaisuuden tiedostaminen määrittää ihmistä syvästi, ja antaa myös ihmislajille mahdollisuuden korottaa itseään ja luoda itselleen muista olennoista poikkeavaa merkitystä. Ihmisen eri olentojen kuolemalle antamat painoarvot luovatkin keinotekoisia erontekoa eläinten välille. Ei-inhimillisten eläinten voi romaanin ajatusmaailmaan nojaten ajatella olevan vapaita kuolemasta, koska ne eivät tiedosta elämänsä päättymistä. Se ei kuitenkaan vähennä niiden halua pysyä elossa ja taistella elämänsä puolesta. Ihmiset ovat syvästi kiinnittyneitä ajatusmalliin, jossa ei-inhimillisen eläimen kuolema, eli myöskään elämä, ei merkitse yhtä paljon kuin ihmisen.

Ihmisen tietoisuus kuolevaisuudestaan vaikuttaa kaikkeen ihmiskulttuuriin. Kuoleman pelko on luonut ihmisille tarpeen uskoa, että on olemassa myös ”jotain muuta” kuin tämä elämä. *Ihmisen vaatteissa* käsitellään hieman myös uskontoa, kun pelikaani menee käymään kirkossa. Hän hämmentyy jumalanpalveluksesta ja rinnastaa sen elokuvanäytökseen, jossa on aiemmin käynyt, olettaen jumalanpalveluksenkin olevan jotakin todellisuutta heijastavaa esitystä. Pelikaanin, kulttuurimme ulkopuolisen, katse paljastaa uskonnon samankaltaisuuden kuluttamamme viihteen kanssa:

[--] en ollut aivan varma siitä, oliko se otettava todesta vai oliko täällä sama juttu kuin Oopperassa tai elokuvateatterissa, mihin paikan sisustus viittasi. Oliko kaikki täälläkin vain kuvia ja kuvitelmia, jotka oli tarkoitettu lohduksi ja viihdykkeeksi todellisuuteen liian tottuneille tai sitä pelkääville? (IV 118)

Lintu siis rinnastaa taiteen ja uskonnon. Kumpikin on ihmiselle jotain, joka tarjoaa lohtua ja ymmärrystä maailmasta. Kummankin voi tulkita syntyneen lääkkeeksi kuolemanpelkoomme. Uskonto antaa ihmisille toivoa tuonpuoleisesta, toisin sanoen lupaa, että elämämme on kuin onkin ikuinen. Taide taas tarjoaa pakokeinon todellisuudesta. Uppoutuessamme vaikkapa musiikkiin tai elokuvaan pääsemme hetkeksi irti todellisuuden ja tietoisuuden jatkuvasta läsnäolosta. Tätä pakoa pelikaanikin oppii kirjassa rakastamaan. Hänelle ooppera edustaa jotain yliluonnollisen kaunista, niin kaunista että sitä on vaikea ymmärtää ihmisen luomaksi. Yliluonnollisen kokemus voi siis yhdistää uskontoa ja taidetta.

Emil ei kirjan lopussa tahtoisi erota pelikaanista, vaan ehdottaa, että jäisi elämään sen kanssa luontoon. Pelikaani kuitenkin tyrmää Emilin ajatuksen ja perustelee ihmisen tarvitsevan lohdutukseen ja avukseen luomiaan asioita:

- Ihminen tarvitsee kenkiä ja vaatekappaleita, kirjoja, kuvia ja kuvastimia. Hän tarvitsee keskustelua ja keinotekoista lämpöä. Hän tarvitsee kauppaa ja elokuvateatteria ja yliopistoa. Hän tarvitsee kättilöä ja hautausapua. Täällä ei ole mitään niistä. Vain määrättömästi suolaista vettä, ilmaa, hiekkaa ja kiveä. - - Minä jätän Taikahuilunkin hänelle ihan suosiolla, hän tarvitsee sitä paljon kipeämmin kuin me täällä. (IV 154)

Sen lisäksi, että pelikaani uskoo ihmisen tarvitsevan esimerkiksi taidetta ja opiskelua, ihminen tarvitsee myös keinotekoista lämpöä, eli ei pärjäisi luonnossa samoissa oloissa kuin ei-inhimilliset eläimet. Pelikaani ja Emil on koko kirjan ajan samastettu toisiinsa, mutta he ovat silti eri lajia, ja Emilin täytyy jatkaa elämäänsä omiensa joukossa. Pelikaani on myös ymmärtänyt, miksi ihmisillä on taide: he tarvitsevat sitä selvitäkseen. Se tuo lohtua, se on pakokeino. Eläimet eivät sitä tarvitse, sillä heillä ei ole tarvetta paeta todellisuutta. Ihminen pelkää epärationaalisia asioita, kuten sitä, mitä kuoleman jälkeen tapahtuu. Ei-inhimilliselle eläimelle tämän hetkinen todellisuus, tämä hetki, on kaikki mitä on. Sen vuoksi ei-inhimillinen eläin on ikuinen.

Lainauksessa pelikaani tekee eroa inhimillisen ja ei-inhimillisen sekä luonnon ja kulttuurin välille. Siinä missä ihmiset ja ei-inhimilliset eläimet ovat kaikki eläimiä, on ihminen luonut itselleen poikkeuksellisen ympäristön ja asioita, joita ilman ei enää osaa olla. Ihminen ei pärjää ilman keinotekoista lämpöä, eli vaatteita ja sähköä. Hän tarvitsee hupia eli elokuvia ja tietoa eli yliopistoa, eikä halua synnyttää ilman kättilöä eikä kuolla ilman, että tulee haudatuksi.

Kaiken edellä mainitun luonnossa elävät ei-inhimilliset eläimet ovat aina tehneet ja tulevat tekemään ilman apua. Lainaus kertoo siis siitä, miten vieraantunut nykyihminen on luonnosta. Ei-inhimilliselle eläimelle riittävät elämän perusasiat, se on lähempänä sitä pohjaa, jolle kaikki elämä rakentuu: pelikaanin luonnollisessa ympäristössä on vain ”suolaista vettä, ilmaa, hiekkaa ja kiveä”. Siellä ei-inhimilliset eläimet suorittavat samoja elossa pysymiselle välttämättömiä asioita kuin ihmiset, mutta ilman inhimillisiä apuvälineitä. Koska Emil on jo ehtinyt kasvaa osaksi ihmisten kulttuuria, hänen olisi hyvin vaikea oppia elämään ei-inhimillisten eläinten parissa.

Ihmisen tarve paeta todellisuutta kietoutuu siis yhteen kuolemanpelon kanssa. Ei-inhimilliset eläimet eivät oletettavasti tiedä kuolevansa, joten heidän kokemuksensa elämästä on siinä mielessä ratkaisevasti erilainen. Kuten pelikaani sanoo: jos ei tiedä kuolevansa, elää ikuisesti. Ihminen tietää, että elämällä on rajat, ja aluksi pelikaani ihaili ihmisessä juuri sitä. Kirjan lopussa pelikaani on kuitenkin ymmärtänyt, että koska ihmisen elämä on täynnä päämääriä, rajoja, alkuja ja loppuja, hän ei ole koskaan todella vapaa. Päästyään vapaaksi eläintarhasta, eli vankilasta, pelikaani palaa omiensa joukkoon ja valitsee näin vapauden.

Vaikka pelikaani pakotetaan ulos ihmisyyhteisöstä, vaikuttaa siltä, että lopputulos on jopa osittain hänen itsensä aikaansaama. Emil pohtii, miksi pelikaani päätti paljastaa todellisen olemuksensa muillekin kuin hänelle:

Pelikaani oli itse, ehkä hullunrohkeuden ja uhman puuskassa, näyttäytynyt Elsalle lintuna eikä suinkaan ollut kieltänyt tätä levittämästä tietoa eteenpäin. Ehkä kysymys ei ollut edes väärästä luottamuksesta, ehkä se oli jopa jollain lailla toivonut, että tieto leviäisi? Ehkä se oli tahtonut testata ihmisiä, kokeilla, miten he vastaanottaisivat keskuuteensa olennon, joka ei ollut enää eläin mutta ei ihminenkään? (IV 136)

Emilin pohdinnassa on perää, sillä hänen mennessään katsomaan lintua eläintarhaan se toteaa asioiden menneen kuten pitikin. Ilmeisesti pelikaani, saatuaan selville ihmisen kyvyn kauheuksiin, tahtoi testata, miten ihmiset suhtautuisivat ihmisen vaatteissa kulkevaan ei-inhimilliseen eläimeen. Kiinnijääminen on viimeinen todiste hänen oletukseensa siitä, ettei ihminen ole yhtä vilpitön ja avoin kuin hän itse tai Emil, joka ei olekaan vielä kasvanut ihmiseksi. Tämän todistettuaan pelikaani ei enää tahdo tulla ihmiseksi.

Emil on surullinen tiedosta, että pelikaani tulee palatessaan linnuksi unohtamaan kaiken ihmisten maailmassa oppimansa, jopa hänet. Poika vannoo, ettei itse tule unohtamaan pelikaania. Siihen pelikaani sanoo:

”- Sinä oletkin ihminen ja ihmisen tehtävä on muistaa.
Minä taas olen ihmisenä kuollut ja kuolleet unohtavat kaiken. Myös aakkoset, koko elämän. Mutta ei elämä siitä sen turhemmaksi muutu.”
(IV 156)

Pelikaanin mielestä ihmisen tehtävä siis on muistaminen ja asioiden määrittäminen. Ihmisen osana on tehdä monimutkaisesta maailmankaikkeudesta

ymmärrettävämpi luomalla siihen kategorioita, mittakaavoja, tärkeysjärjestyksiä (Knuuttila 2009, 103). Pelikaani kuitenkin huomauttaa, ettei elämä ole turhempaa ilman näitä ihmiselle ominaisia piirteitä. Hän siis sanoo, ettei ei-inhimillisten eläinten elämä ole vähemmän merkityksellistä, vaikka niiden tapa ymmärtää maailma poikkeaaakin ihmisen tavasta. Huomionarvoista lainauksessa on myös, että nyt pelikaani kutsuu Emiliä ihmiseksi, toisin kuin aiemmin. Emilissä on tapahtunut muutos, hän on joutunut kokemaan surua ja luopumista, hän on saanut historian ja samalla kasvanut ihmiseksi.

Ihmisen vaatteissa esittää, että siinä missä eläimet ovat ikuisia, ovat ihmiset kykeneviä luomaan ikuisia asioita. Kirjan rivien väleissä kukkii kapitalismin kritiikki, kun pelikaani tarkastelee ihmistä: ”Näin, että he ympäröivät itsensä lukemattomilla tavaroilla, joiden käyttötarkoitusta en pystynyt arvaamaan ja jotka jäivät jäljelle vielä kun he itse katosivat.” (IV 28) Pelikaani siis ihmettelee sitä tajutonta määrää tavaraa, jota yhteiskunta alati tuottaa. Lintu ei pysty arvaamaan, mihin tavaroita käytetään. Totuus onkin se, että maailmaan kasautuu koko ajan tavaraa, jolla ei ole mitään käyttötarkoitusta. Kapitalistinen yhteiskunta saa ihmiset haluamaan tavaroita, joita he eivät todellisuudessa tarvitse.

Tavaralla, joka jää jäljelle ihmisen kadottua, voidaan viitata muoviin, joka ei koskaan katoa maailmasta. Muoviroska onkin yksi tämän päivän suurimmista ympäristöongelmista. Kirja kuitenkin muistuttaa, että ihminen pystyy luomaan myös aineettomia asioita, jotka ovat ikuisia:

On varmasti joku maailma, montakin maailmaa, jossa tiedetään paljon enemmän ja eletään paljon paremmin kuin meillä, eletään totellen tähden omia lakeja ilman rikoksia ja sotia ja itse aiheutettuja kärsimyksiä. Ilman katumusta, vahingoniloa, häpeää ja kostonhimoa, ilman epäluuloja, ahneutta ja mustasukkaisuutta. Siellä eletään niin kuin ihmisten kirjailijat ovat aina uneksineet täällä eletävän kahden-kolmensadan vuoden kuluttua, vaikka vuosisadat kulkevat eikä tuleva ole mennyttä kummempi.

Kuitenkin kuvittelen, että ihmisten maailmassa on jotakin, joka ei vertailussa jää häpeään. Se löytyy sieltä mikä on hyödyttömintä: lauluista ja musiikista, kirjoista, kuvista ja unelmista. (IV 126)

Vaikka pelikaani kirjan lopussa joutuu kohtaamaan ihmisen ikävemmän puolen, hänen uskonsa taiteen voimaan ei rikkoudu. Päinvastoin, hän uskoo sen olevan ihmisen suurin hyve. Näin taide asettuu paremmaksi vaihtoehdoksi kapitalistiselle

maailmankatsomukselle. Tässä ajatusmaailmassa ”hyödytön” onkin juuri sitä, mikä on korvaamatonta ja tärkeintä, ihmisen suurin hyvää tuottava voimavara. Taide on myös ihmisen keino elää ikuisesti: taiteilija elää niin kauan, kun hänen taiteensa ääreen löytää uusia kokijoita. Kirjailijat pelikaani esittää maailman omanatuntona, paremman maailman maalaajina. Ajatus maailmasta, jossa vallalla ovat vain ihmisen hyvät puolet on utopia, ihana utopia. Ehkä Emil ja muut viisaat ja tiedostaviksi kasvatetut lapset tekevät siitä vielä joskus mahdollisen.

5. LOPUKSI

Mitä on olla ihminen, lähdin selvittämään. Se on kysymys, joka ei yhden eikä kymmenenkään gradun voimalla purkaudu; se tuntuu vain laajenevan, mitä enemmän sitä sorkkii. Siksi aihe onkin niin kiinnostava. Uskon, että ihmisyyden tutkimisessa ja pohtimisessa riittää työtä koko ihmiselämän pituudeksi. Tutkimuksessani olen kuitenkin saanut perusteltua joitakin näkemyksiä siitä, mitä on olla ihminen, miten se eroaa eläimenä olemisesta ja onko mitään eroa lopulta olemassakaan.

Ihmisen vaatteissa näkyvät teemat esimerkiksi ihmisyyden määrittelyn problemaattisuudesta ja kuolemasta ovat laajalti läsnä Krohnin tuotannossa, ja siksi mahdollisessa jatkotutkimuksessa olisi hedelmällistä ottaa tarkasteluun muitakin Krohnin teoksia. Posthumanistisesta näkökulmasta olisi kiinnostavaa tutkia ihmisen ja ei-inhimillisen eläimen suhteen lisäksi myös ihmisen suhdetta koneeseen. Tekoäly inhimillisyyden määrittämisessä haastavana toimijana on kiinnostava, ja koneen ja ihmisen rajanveto on läsnä myös Krohnin tuotannossa.

Ihmisyys on kulttuurinen konstruktio, joka on lopulta luonteeltaan hämmästyttävän hauras. Ihmisen pelko kaikkea ihmisyyttä lähenevää ei-inhimillistä, kuten tekoälyä tai älykkäitä ei-inhimillisiä eläimiä kohtaan kertoo epävarmuudesta siitä, mitä me ihmiset oikeastaan olemme. Ihmisen ja ei-inhimillisen eläimen rajan korostaminen on ainoa tapa taata lajimme ainutlaatuisuus ja osoittaa oikeutemme muiden lajien hyväksikäyttöön. Pohjimmiltaan me kaikki eläimet koostumme kuitenkin samoista rakennusaineista, ja olemme tasavertaisesti arvokkaaseen elämään oikeutettuja.

Kirjoitin tutkimuksessani romaanissa esiintyvistä unennäön tematiikasta. Unennäöstä kertoo myös kirjan avaava runo: ”Niin kauan kuin / uni kestää / niin kauan / se ei ole unta.” Niin kauan kuin uni kestää, mikä vain on mahdollista. Aivan kuten ihmisten joukossa elävä lintu on mahdollinen niin kauan, kunnes epäily rikkoo illuusion. Olisiko tasa-arvoinen yhteiselo ihmisen ja ei-inhimillisten eläinten välillä mahdollista, vaiko vain utopiaa, idealistien unennäköä? Sitä kirja tulkintani mukaan kysyy lukijaltaan, haastaa ajattelemaan.

Ihmisen vaatteissa myöntää ihmisen ja ei-inhimillisten eläinten erot: ihminen on erityinen olento, mutta se ei tee ihmisestä muiden eläinten vastakohtaa. Ihmisiä ja ei-inhimillisiä eläimiä erottaa erityisesti kuolevaisuuden tiedostaminen. Se, että ei-inhimillinen eläin ei oletettavasti tiedosta tulevaa kuolemaansa, ei kuitenkaan tee sen elämästä merkityksettömämpää. Kirjassa lasten kuvataan olevan lähempänä luontoa, koska heihin ihmiskulttuuri ei ole vielä ehtinyt vaikuttaa niin kuin aikuisiin. Lapsi on tabula rasa, joka suhtautuu maailmaan ilman ennakko-olettamuksia ja ulkopuolelta tulevaa sanelua. Siksi lapselle pelikaani ihmisen vaatteissa on mahdollinen asia, ei luonnottomuus. Lapsen kasvaminen aikuiseksi rinnastuu kirjassa ihmisyyteen kasvamiseen.

Kirjassa ihmiseksi tuleminen näyttäytyy siis prosessina. Syntyessään kaikki eläimet ovat samaa. Kasvaessaan ihminen alkaa koristella minuuttaan ihmisyyteen yhdistettävillä asioilla, kuten puhe- ja lukutaidolla ja yhteiskunnan normien mukaisella elämäntavalla. Kirjassa pelikaani omaksuu näitä ihmisominaisuuksia ja kehittyy eläimestä kohti ihmistä. Ihmisyys esitetään siis ominaisuuksien nippuna, ylle puettavana vaatteena, joka siten on myös riisuttavissa. Ihmisyys on jotakin, johon ihminen vetoaa halutessaan korostaa eroaan ei-inhimillisiin eläimiin. Se perustuu kuitenkin pitkälti sopimuksiin, ei luonnonlakeihin. Kaikki me yritämme vain pysyä hengissä ennen kuin kuolemme, muut merkitykset asioille on antanut ihminen.

Ihmisen vaatteissa uskoo kuitenkin ihmisen hyvyyteen. Kirja on ylistyslaulu taiteelle, eli ”tärkeälle turhalle”. Siinä ihmisen parhaat puolet tiivistyvät. Taide on todiste mielikuvituksen voimasta, se antaa mahdollisuuden kuvitella millaisia todellisuuksia tahansa. Jos parempi maailma on kuviteltavissa, se on myös toteutettavissa. Se kuitenkin vaatii kaiken elämän arvostamista.

Kun Emil saapuu romaanin lopussa pelikaanin kanssa meren rannalle, hän näkee elämänsä ensimmäistä kertaa horisontin:

Kellastuvien saarien välistä näkyi horisontti, Emil oli lukenut siitä ja nähnyt siitä kuvia, mutta nyt hän vasta näki sen todellisena. Kun hän oli ollut pieni, sanaan ”horisontti” oli tuntunut sisältyvän sanomattoman paljon. Nyt se oli siinä, hänen silmiensä edessä: vain kuviteltu viiva, joka erotti ilman ja veden. (IV 153)

Emil ymmärtää, että ihmisen tapa määritellä kaikki on keinotekoisia. Horisontti onkin vain kuviteltu viiva. Tulkitsen lainauksen sisältävän myös symbolisen merkityksen: samalla tavalla kuin horisontti on vain ihmisen kuvitteleva viiva, joka erottaa kaksi asiaa toisistaan, niin samalla tavalla ihmiselle on tyypillistä määritellä muutkin asiat toisistaan erilleen, omiin kategorioihinsa. Ihminen on määritellyt itsensä muista eläimistä erilliseksi, mutta se ei tarkoita, että näin todellisuudessa olisi. Vaikka ihminen on merkityksellistänyt itsensä erottautumalla muista, se ei poista sitä, mikä määrittelyjen alta pilkottaa: sama luonto, jota kaikki olemme. Jo kirjan nimestä voi lukea vihjeen sen pohjavirroista: pohjimmiltaan ihminenkin on kuin onkin vain vaetetettu eläin.

LÄHTEET

Aineisto

IV = Krohn, Leena 1976: *Ihmisen vaatteissa. Kertomus kaupungilta*. Helsinki: WSOY.

Muu kaunokirjallisuus

Kafka, Franz 1917/2010: ”Selonteko Akatemialle” (”Ein Bericht für eine Akademie”). Teoksessa *Kootut kertomukset*. Toim. Hannu-Pekka Lappalainen. Suom. Aarno Peromies. Helsinki: Otava.

Shelley, Mary 1818/2008: *Frankenstein (Frankenstein, or, The modern Prometheus)*. Suom. Paavo Lehtonen. Helsinki: Otava.

Tutkimuskirjallisuus

Aaltola, Elisa 2013a: ”Johdanto: Ihminen, eläin vai molemmat?” Teoksessa *Johdatus eläinfilosofiaan*. Toim. Elisa Aaltola. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Aaltola, Elisa 2013b: ”Lopuksi: Kohti eläintä” Teoksessa *Johdatus eläinfilosofiaan*. Toim. Elisa Aaltola. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Aaltola, Elisa 2015: ”Tappava rakkaus: Itsepetos, empatia ja tarkkaavaisuus” Teoksessa *Eläimet yhteiskunnassa*. Toim. Elisa Aaltola & Sami Keto. Helsinki: Into.

Blomberg, Kristian & Sääntti, Joonas 2008: ””Miksi puhua kun itse on sana” Kieli luonnon ja luontokokemuksen välissä Margaret Atwoodin romaanissa *Surfacing*” Teoksessa *Äänekäs kevät. Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus*. Toim. Toni Lahtinen ja Markku Lehtimäki. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Carson, Rachel 1962: *Äänetön kevät (Silent Spring)*. Helsinki: Tammi.

Dawkins, Marian Stamp 2013: ”Eläinten kärsimyksen arvioinnin tieteellinen perusta” Teoksessa *Johdatus eläinfilosofiaan*. Toim. Elisa Aaltola. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Derrida, Jacques 2006/2008: *The Animal That Therefore I Am (L’animal que donc je suis)*. Toim. Marie-Louise Mallet. Transl. David Wills. New York: Fordham University Press.

Francoine, Gary L. 2013: ”Eläinsuojelu ja eläinten moraalinen arvo” Teoksessa *Johdatus eläinfilosofiaan*. Toim. Elisa Aaltola. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Garrard, Greg 2012: *Ecocriticism*. Second edition. The New Critical Idiom. Routledge.

Heikkilä-Halttunen, Päivi, Laakso, Maria & Lehtinen, Toni 2011: ”Johdatus lasten- ja nuortenkirjallisuuden luontoon” Teoksessa *Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Toim. Päivi Heikkilä-Halttunen, Maria Laakso & Toni Lahtinen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Heikkilä-Halttunen, Päivi 2003: ”Patikkamatka maalta kaupunkiin” Teoksessa *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Toim. Karl Grunn, Liisi Huhtala, Maria Laukka & Ismo Loivamaa. Helsinki: Tammi.

Kainulainen, Siru & Parente-Čapková, Viola 2011: ”Häpeän latautunut toiminta. Esipuhe” Teoksessa *Häpeä vähän! Kriittisiä tutkimuksia häpeästä*. Toim. Siru Kainulainen & Viola Parente-Čapková. Turku: Turun yliopisto.

Kirstinä, Leena 2011: ”Zacharius Topeliuksen *Luonnonkirja*. Miksi ja miten maailma on” Teoksessa *Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Toim. Päivi Heikkilä-Halttunen, Maria Laakso & Toni Lahtinen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Knuuttila, Seppo 2009: ”Mitä tuntuu olla joku muu? Pohdintoja ihmisen ja eläimen rajasta.” Teoksessa *Ihmisten eläinkirja. Muuttuva eläinkulttuuri*. Toim. Pauliina Kainulainen & Yrjö Sepänmaa. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Laakso, Maria 2011: ”Kirjallinen korppi. Eläimen esittäminen Jukka Parkkisen romaanissa *Korppi ja kumppanit*” Teoksessa *Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Toim. Päivi Heikkilä-Halttunen, Maria Laakso & Toni Lahtinen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lahtinen, Toni & Lehtimäki, Markku 2011: ””Kaikki korttelin lapset, kissat ja koirat – yhtykää!” *Vihreä vallankumous ympäristömanifestina*.” Teoksessa *Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Toim. Päivi Heikkilä-Halttunen, Maria Laakso & Toni Lahtinen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lummaa, Karoliina 2010: *Poliittinen siivekäs: lintujen konkreettisuus suomalaisessa 1970-luvun ympäristörunoudessa*. Jyväskylän nykykulttuurin tutkimusyksikkö.

Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea 2014: ”Johdanto: Mitä posthumanismi on?” Teoksessa *Posthumanismi*. Toim. Karoliina Lummaa & Lea Rojola. Turku: Eetos.

Lyytikäinen, Pirjo 2011: ”Kun olin lintu. Perspektiivejä ihmiseen ja eläimeen Leena Krohnin romaanissa *Ihmisen vaatteissa*.” Teoksessa *Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Toim. Päivi Heikkilä-Halttunen, Maria Laakso & Toni Lahtinen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lyytikäinen, Pirjo 2013: *Leena Krohn ja allegorian kaupungit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lyytikäinen, Pirjo 2018: *Pilviä maailmanlopun taivaalla. Leena Krohnia lukiessa*. Helsinki: Teos.

Mäkelä, Matti 1999: ”Suuren muuton kuvaukset” Teoksessa *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Toimittanut Pertti Lassila. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Norcross, Alastair 2013: ”The significance of death for animals” Teoksessa *The Oxford handbook of philosophy of death*. Toim. Ben Bradley, Fred Feldman & Jens Johansson. New York: Oxford University Press cop.

Nussbaum, Martha 2013: ”Eläinten moraalinen asema” Teoksessa *Johdatus eläinfilosofiaan*. Toim. Elisa Aaltola. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Raipola, Juha 2015: *Ihmisen rajoilla. Epävarma tulevaisuus ja ei-inhimilliset toimijuudet* Leena Krohnin Pereat munduksessa. Tampere: Tampere University Press.

Singer, Peter 2013: ”Kaikki eläimet ovat tasa-arvoisia” Teoksessa *Johdatus eläinfilosofiaan*. Toim. Elisa Aaltola. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Soper, Kate 1995: *What is nature?* Oxford & Cambridge: Blackwell.

Taylor, Chloë 2013: ”Respect for the (animal) dead” Teoksessa *Animal death*. Toim. Fiona Probyn-Rapsey & Jay Johnston. Sydney: Sydney University Press.

Teittinen, Jouni 2014: ”Mikä ihmiselle kuuluu. Humanismi, kysymys eläimestä ja kärsivien piiri.” Teoksessa *Posthumanismi*. Toim. Karoliina Lummaa & Lea Rojola. Turku: Eetos.

Tuomivaara, Salla 2015: ”Saako ihmistä sanoa eläimeksi?” Teoksessa *Eläimet yhteiskunnassa*. Toim. Elisa Aaltola & Sami Keto. Helsinki: Into.

Viitala, Jussi 2015: ”Ensimmäinen yhteys: Ihminen eläinlajina” Teoksessa *Eläimet yhteiskunnassa*. Toim. Elisa Aaltola & Sami Keto. Helsinki: Into.

Vilka, Leena 1998: *Oikeutta luonnolle. Ympäristöfilosofia, eläin ja yhteiskunta*. Helsinki: Helsinki University Press.

Painamattomat lähteet

Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy 2018: Kielitoimiston sanakirja

<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/netmot.exe?Opt=256&ListWord=sivaltaa&SearchWord=tulla&dic=1&page=results&UI=fi80> [haettu 2.5.2019]